

Romové jako aktéři vyjednávání bytové agendy v době státního socialismu. Případová studie Podunajských Biskupic a Plaveckého Štvrtku (1950–1989)

Roma as actors in negotiating housing policies during state socialism. The case study of Podunajské Biskupice and Plavecký Štvrtok (1950–1989)

Abstract

The text examines the negotiation of local housing politics in Slovakia between the 1950s and 1980s and the agency of local Roma in this process, focusing on the diversity of their political strategies, their positioning, influence and limits of their political participation. The research is based on data from two municipalities in western Slovakia. In one of them, the Romani actors were fighting against existing discriminatory strategies and other factors posing limits to their participation. The other municipality was honored as a model of inter-ethnic cooperation for the rest of Slovakia. Nevertheless, during the late 1970s, the situation has rapidly changed also in this locality. The text inserts the two specific experiences within the broader historical, social, and political context. The author attempts to analyze the dynamics of the changes in the local policies and the determinants that played a crucial role in the success or failure of the demands by the Roma. While doing so, the author focuses on two levels of political participation – on the one hand in the framework of the Slovak Union of Gypsies Roma, and on the other hand, within the local administrative structures.

Key words

political participation, local Romani politicians, agency, state socialism, Podunajské Biskupice, Plavecký Štvrtok, Union of Gypsies-Roma, western Slovakia

Jak citovat

Stachová, M. 2024. Romové jako aktéři vyjednávání bytové agendy v době státního socialismu. Případová studie Podunajských Biskupic a Plaveckého Štvrtku (1950–1989). *Romano džaniben* 31 (2): 13–50.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15423869>

¹ Autorka je doktorandkou na Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK a akademická pracovnice v Collegiu Carolinu v Mnichově. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3175-8581>. E-mail: monika.stachova@collegium-carolinum.de

„Je známa skutočnosť, že na neplnení koncepčných zámerov v tejto oblasti sa v dosť podstatnej miere podieľajú samotní cigánski obyvatelia, ktorým chýba potrebná aktivita, cieľavedomosť, vytrvalosť a často aj finančné prostriedky. Podstatne horšia je však tá skutočnosť, že brzdu v riešení bytových problémov Cigánov je často aj negatívny postoj ostatných obyvateľov, ba i funkcionárov národných výborov k presťahovaniu cigánskej rodiny do obce, ulice, susedného domu.“

(Olga Hanselová, tajemnice komise rady Západoslovenského KNV pre otázky cigánskych obyvateľov)

Uvedený citát formulovala na začátku osmdesátých let tajemnice Olga Hanselová ze Západoslovenského krajského národního výboru ve svém bilančním příspěvku věnovaném státní a stranické politice, která se dotýkala romského obyvatelstva v Západoslovenském kraji (Ambrušová 1983: 23). Zmiňovala v něm, že realizace toho, co bylo v okrese Bratislava-vidiek dobovým pojmem nazýváno jako „spoločenská integrácia“, nebylo brzděno výhradně jen samotnými Romy a Romkami,³ ale že právě i jejich aktivita často narážela na negativní přístup neromského obyvatelstva v obci. Tento přístup v kontextu řešení bytové situace místních Romů a Romek nejenže mohl zablokovat, omezit či pozdržet přestěhování konkrétní rodiny z romské osady do jiné lokality, ale mohl také omezovat politickou participaci místního romského obyvatelstva.

Ve své studii se zaměřuji právě na politickou participaci romských aktérů a akterek⁴ v kontextu bytové politiky na příkladu dvou lokalit západního Slovenska, a to v období padesátých až osmdesátých let. Text je součástí připravované disertační práce⁵ a vycházela jsem v něm především z pramenů vytvořených

2 Na úvod bych chtěla moc poděkovat F., T. a celé jejich rodině za vřelé přijetí a sdílení vzpomínek. Příslušné pasáže ze svědectví jsou zveřejněné s jejich autorizovaným souhlasem. Stejně tak bych chtěla srdečně poděkovat za cenné informace, které mi poskytla, další pamětnici, jejíž osobní údaje jsem anonymizovala. Anonymizaci v tomto textu podléhají prakticky všichni aktéři nebo akterky, pokud se nejednalo o exponované politické představitele a představitelky.

3 Pokud hovořím o Romech a Romkách, vycházím především z materiálů Zväzu Cigánov-Rómov, „Cigáni“ či adjektivum „cigánský“ využívám pouze v kontextu dobového pojmenování a používám v textu slovenský tvar tohoto exo-etnonyma. Podobně jako jiné dobové pojmy z archivních pramenů, uvádím i toto označení v uvozovkách a kurzívě. V případě, že nevycházím z pramenů ZCR a přímo necituji dobový pramen, užívám termín Romové a Romky ve snaze zahrnout do příběhu i Romy a Romky (prakticky výlučně z Podunajských Biskupic), kteří se vymezovali vůči dobovému označení „C/cigán“ ve svých žádostech, zaznamenaných v zápisech rady MNV.

4 Politické akterky chápu jako individua vykonávající v praxi politická práva a zakoušející své aktérství v rámci hegemonie (Laclau, Mouffe 2014), a ne úzce institucionálně (Řichová 2015: 21). V tomto pojetí by Romové a Romky představovali terminologicky spíše nepolitické či společenské akterky.

5 Snažím se o větší fokus na samotné Romy a Romky v pramenech a zaměřuji se spíše na méně známé lokální politické představitele a představitelky, než je tomu např. u Celie Donert (Donert 2017).

pracovníky a pracovníci daných obcí, většinou neromskými, ale i romskými a také z rozhovorů, které jsem vedla s pamětníkem a pamětnicí v Plaveckém Štvtku. V článku se rovněž snažím popasovat s asymetričností a odlišnou povahou archivních pramenů, které se v rámci daných obcí dochovaly. Využila jsem v něm také orálně-historické prameny (svědectví pamětníka a pamětnice z Plaveckého Štvtku) a audiovizuální prameny (dobové dokumentární filmové spoty o Podunajských Biskupicích).

Problém asymetričnosti se v rámci této srovnávací studie vývoje politiky bydlení ve dvou lokalitách týká i faktu, že sledovaný vývoj se v každé z lokalit odehrával v odlišných, jen částečně se překrývajících časových obdobích. Právě tato asynchronnost podle mne ukazuje odlišné místní podmínky a otevírá otázky, proč v některých lokalitách nové imaginace sociálního prostoru⁶ vznikly dříve, v jiných později a v některých např. vůbec nebyly formulovány. Zároveň lze i na těchto odlišujících se příkladech sledovat jeden z možných posunů v bytové politice vůči Romům a Romkám od přelomu šedesátých a sedmdesátých let, odrážející se i v jiných sledovaných lokalitách, tj. směřování od tzv. politiky „rozptylu“, od níž bylo upuštěno v roce 1968, ke komplexnějšímu územnímu plánování bydlení pro Romy a Romky, které, jak podotýká Jan Ort, mohlo přispět k jejich mnohem větší teritorializaci (Ort 2023a: 78).⁷ Prameny také poukazují na posun od svépomocné výstavby, jako v případě plánované individuální bytové výstavby (IBV) v Plaveckém Štvtku, k její kombinaci s komplexní bytovou výstavbou (KBV), popř. výstavbou družstevní.

Sledovanými lokalitami jsou Podunajské Biskupice a Plavecký Štvtok, vzdálené od sebe necelých 44 kilometrů. Přestože se v obou obcích s časovým posunem objevily různé koncepce bytové politiky řešící bydlení místních Romů, v jedné z nich plán realizován byl, zatímco v druhé ne. Zajímalo mne, jakou roli při formování těchto koncepcí bytové politiky měli místní romští aktéři a aktérky a jaké faktory mohly sehrávat důležitou roli v (ne)realizaci těchto záměrů. Obě lokality se po roce 1960 nacházely v obvodu nově vzniklého okresu Bratislava-vidiek, který se skládal z původních okresů Malacky, Senec, Pezinok a Bratislava-okolie, kam spadaly právě Podunajské Biskupice. Ty se pak na začátku sedmdesátých let staly součástí Bratislavy, tedy odlišného urbánního prostředí, zatímco Plavecký Štvtok, který spadal původně pod okres Malacky, v působnosti okresu Bratislava-vidiek zůstal i po roce 1972. Právě tento okres se vyznačoval složitou bytovou situací místního romského obyvatelstva. Ještě v roce 1983 zde existovalo

6 Prostor nechápu jako přirozený a apriori daný, ale s odkazem na Henriho Lefebvra jako sociálně konstruovaný odrážející mj. sociální vztahy či politiku v příslušné lokalitě (Lefebvre 1991).

7 Jan Ort zde zmiňuje obecní výstavbu po roce 1989, která představovala kontinuitu segregáčnických praktik. Podobné aspekty měly některé případy plánované výstavby IBV a KBV již dříve v rámci pozdní státněsocialistické výstavby, např. Nižný Tvarožec na Bardejovsku, Plavecký Štvtok a jiné lokality.

nejvíce tzv. „*chatrči*“ v rámci celého Západoslovenského kraje, přesněji 113 v celkem 6 romských osadách. Jednalo se o vyšší počet, než tomu bylo v případě okresů Senica nebo Galanta (Ambušová 1983: 22). Jednou z těchto šesti osad byl právě i Plavecký Štvrtok.

Při samotné typologizaci romské politické participace vycházím z klasifikace politologů Timofeye Agarina a Aidana McGarryho (Agarin, McGarry 2014), kteří ve své studii o politické participaci Romů a Romek rozlišují mezi politikou přítomnosti (*politics of presence*), politikou hlasu (*politics of voice*) a politikou vlivu (*politics of influence*). Jedná se o stupně vyjadřující míru participace. Politika přítomnosti popisuje stav, kdy je daná osoba fyzicky přítomna na nějakém jednání nebo je členkou nějaké instituce či organizace, což ale nemusí nutně znamenat, že má v rámci jednání na dané půdě i příslušný vliv. Druhý typ participace, označený za politiku hlasu se vztahuje na možnost artikulovat svůj názor či požadavek, rovněž třeba právě v dané organizaci nebo komisi, jenž však nutně nemusí být vyslyšen. Pokud je však daný požadavek realizován či hlas dané osoby náležitě vyslechnut a má důsledky na další průběh příslušné agendy, hovoří pak Agarin a McGarry o tzv. politice vlivu. Toto jednoduché rozdělení mi pomáhá v článku sledovat nejen perspektivu reprezentativního zastoupení Romů a Romek v místní a okresní správě a dalších organizacích, ale rovněž pozorovat v archivních pramenech, např. v zápisech ze schůzí, stopu jejich politiky hlasu. Pomocí stručných záznamů o aktivitách romských politiků a političek, o dobovém hodnocení jejich činnosti či přímo záznamů o jejich projevech na schůzích atp., které zasazují do historického, sociálního a politického kontextu, se posléze pokouším rekonstruovat míru jejich vlivu na realizaci agendy, která se bezprostředně dotýkala místní a okresní politiky. Na zápisy ze schůzí je zároveň potřeba pohlížet kriticky jako na dokumenty podléhající možné selekci ze strany jejich autorstva (Gjuričová 2022).⁸ Velice specifickým archivním pramenem jsou pak dobové interní kádrové posudky a hodnocení, které, přestože jsou ovlivněny subjektivním vnímáním hodnotitele či hodnotitelky a ideologicky zabarveny, poskytují cenné informace právě o společenské a politické participaci daných romských aktérů a akterek.

Předkládaný text představuje pouze jednu z mnoha perspektiv na danou problematiku a neklade si proto nárok na univerzální platnost. Moje pozicionálna je notně omezená na sociálně-historickou a politologickou perspektivu. Tématu bytové politiky ve státním socialismu, jež se týkala Romů a Romek, se ostatně věnovala již řada autorů a autorek. Syntetizující a faktograficky cenné dílo zaměřené na státní politiky, jež cílily na tzv. „*cigánské obyvatelstvo*“, poskytla

8 Adéla Gjuričová poukázala ve svém koreferátu v semináři Ústavu pro soudobé dějiny na jistou diskrepanci mezi videonahrávkami a klasickými zápisy ze schůzí frakcí, kterou zaznamenali kolegové z Parlamentního institutu německého Bundestagu. Zatímco se ženy podle zápisů v diskusích vůbec nevyjadřovaly, ve videonahrávkách se ukázalo, že v debatách promlouvaly. Zapisovatelé nebo zapisovatelky však jejich repliky patrně nepovažovali za důležité.

v roce 1993 historička Anna Jurová (Jurová 1993).⁹ O zachycení vztahů širšího spektra aktérů a akterek v kontextu asimilační politiky tzv. „rozptylu“ usilují např. antropologicky zaměřené mikrohistorické studie Jana Orta (2023b) nebo Heleny Sadílkové (2017). Zároveň je podle mne na těchto pracích cenná snaha zviditelnovat aktérství Romů a Romek a problematizovat panující dominantní narativ týkající se asimilační politiky.

Helena Sadílková ve svém sborníkovém příspěvku v roce 2017 ukázala, že státní asimilační politika nemusela být notně v protikladu vůči záměrům samotných Romů a Romek opustit osadu nebo se přestěhovat na jiné místo v obci (Sadílková 2017; též Ort 2023b: 36–37). Jan Ort zmiňuje další představitele, kteří se zabývali ve svém bádání socialistickou asimilační politikou, zejména příčinami jejího selhání, jako např. Willa Guye (1977) a Celi Donert (2017). Politika tzv. „rozptylu“ mohla narážet i na rasismus a diskriminační praktiky ze strany místní neromské populace, která nechtěla Romy a Romky z osady v obci přijmout (Sadílková 2017, Scheffel 2009, Stewart 2005, Ort 2023a, b).

Nejen pro příklad Plaveckého Štvrtku je tedy důležitá kategorie teritorializace, se kterou pracuje Jan Ort (2023a, b), která vytyčuje a konstruuje hranice mezi pomyslným romským a neromským prostorem dané obce. Tyto charakteristiky nejsou danému prostoru přirozeně vlastní, ale jsou utvářeny sociální praxí a jsou do jisté míry i odrazem sociální politiky aplikované v dané lokalitě. Snahy a možnosti vykročit z podobně teritorializovaného prostoru již v minulosti ohledávali autoři jako např. Michael Stewart (2005), zaměřující se na Romy a Romky v socialistickém Maďarsku, nebo David Scheffel (2009 a 2015). Nuancovanější rozlišení přináležení Romů a Romek k obci podal Tomáš Kobes (2012). Přímou sledovaným lokalitám se již v minulosti věnovalo autorstvo z oborů jako etnologie, antropologie či historie, na které budu posléze odkazovat v příslušných pasážích.

V následujícím textu se budu věnovat načrtnutí pozice romských aktérů a akterek převážně na poli lokální bytové politiky ve dvou zmíněných lokalitách. Obě spojuje jistý typ specifického a novátorského experimentování v bytové politice spolu s některými typickými znaky státní politiky daného období. Pokusím se alespoň fragmentárně vysledovat vliv místních Romů a Romek na agendu, která se jich bezprostředně dotýkala, a limity politické participace, se kterými se potýkali. Plavecké a biskupické Romy a Romky při tom tedy nechápu jako oběti a pasivní objekty státně-socialistické politiky (Marushiakova, Popov 2021: xviii), ale jako aktérstvo, které mohlo více či méně omezeně zasahovat do lokální politiky. Podobně jako Marushiaková a Popov se domnívám, že archivních pramenů mapujících aktivní roli Romů a Romek je i v kontextu slovenské lokální politiky poměrně dost, jen stále nejsou dostatečně zmapovány (Marushiakova,

⁹ Autorka však podle mého názoru v knize prakticky nedává prostor romské perspektivě a místy nekriticky přijímá perspektivu pramenů.

Popov 2021: xix). V závěru studie se pak vrátím k výše zmíněné klasifikaci politické participace (Agarin, McGarry 2014) a budu se snažit pojednat sledované dění v rámci kategorií této klasifikace.

1 Podunajské Biskupice

1.1 Socialistický vzor

„Až v posledných mesiacoch sa vážnejšie pristupuje k vypracovaniu plánov na likvidáciu cigánskych osád, no ide tu zatiaľ o plány dlhodobé. (...) Najďalej sú v tomto smere v Bratislavskom kraji, kde možno zaznamenať pri uskutočňovaní tejto úlohy zatiaľ najväčší úspech, a to v prípade likvidácie známej osady v „jame“ v Podunajských Biskupiciach.“ (Práca medzi cigánskym obyvateľstvom, 1959: 10)

Podunajské Biskupice byly prezentovány na sklonku padesátých let v příručce pro národní výbory jako vzorová obec. Nasvědčuje tomu i uvedený úryvek, který představoval jakousi závěrečnou bilanci celoslovenského aktivu z konce ledna 1959 věnovaného *„práci medzi cigánským obyvateľstvom“*. Příklad Podunajských Biskupic inspiroval lokální úřady natolik, že v této době vznikl manuál, který byl posléze odeslán na východní Slovensko a měla být podle něj provedena nová bytová výstavba pro romské obyvatelstvo v Bardejově.¹⁰

Koncepce bytové politiky v Podunajských Biskupicích byla formována na pozadí utváření nového směřování státních politik vůči tzv. *„cigánskému obyvateľstvu“* po skončení druhé světové války. K 1. lednu 1949 bylo zrušeno domovské právo¹¹ a o rok později přestal platit zákon č. 117/1927, který dosud upravoval přístup státu vůči tzv. *„cikánům“*. Následující léta se nesla ve znamení proměn, přesouvání agendy týkající se romského obyvatelstva mezi jednotlivými odbory státních orgánů, inspirací sovětskými vzory, různých sociálních experimentů (Spurný 2012: 246–285), úvah o převýchově a také hledání nové jednotící legislativní úpravy, která by tento zákon nahradila. V březnu 1952 vznikla v české a slovenské období směrnice „o úpravě poměrů pro osoby cikánského původu“ zaměřená na přístup národních výborů vůči Romům a Romkám, která kromě dalších témat zahrnovala mj. i téma bydlení (Kára 1975: 53). Další výraznější celostátní změna přišla s usnesením ÚV KSČ „o práci mezi cikánským obyvateľstvem“ z dubna roku 1958 a na něj navazujícím zákonem č. 74/1958

¹⁰ Ta však byla realizována ve zcela jiné podobě coby sídliště Poštárka až v 70. letech 20. století. AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 132, fasc. Oznámenie o riešení bytovej a kultúrnej zaostalosti osôb cigánskeho pôvodu z roku 1959.

¹¹ <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-174?text=domovské+právo> [cit 5. 10. 2024].

„o trvalém usídlení kočujících osob“.¹² Pro tuto pasáž bude určující „Zpráva o stavu práce mezi cikánským obyvatelstvem“ z roku 1958, k níž se tematicky vztahoval daný celoslovenský aktiv, jehož výstupem byla výše citovaná brožura. Demolice romské osady v Podunajských Biskupicích byla dobově označovaná jako „likvidácia cigánskej osady“, a byla realizována dříve, než vzniklo vládní nařízení č. 502 z roku 1965 týkající se politiky tzv. „organizovaného rozptylu“, určující hlavní směr státní politiky vůči Romům a Romkám až do roku 1968, kdy od ní bylo upuštěno.

Popisovaná biskupická romská osada „Jama“ prakticky ve středu obce (pojmenovaná podle jámy u cesty, ve které se nacházela, nebo „Velká kolónia“) představovala v očích Jana Štencla, místopředsedy Zboru povereníkov a autora jednoho z příspěvků v citované brožurě z roku 1959, odstrašující příklad bydlení ve špatných podmínkách s vysokou hustotou osídlení, kde na jednoho člověka připadl pouze jeden m² prostoru.¹³ Vzniku a realizace plánu na její zrušení se však neúčastnila jen speciální komise při MNV, místní „komisia pre starostlivosť o prevýchovu cigánskeho obyvateľstva“,¹⁴ která měla na starosti agendu týkající se zdejších Romů a Romek, ale aktérstvím se stávali i samotní místní Romové a Romky, kteří aktivně vystupovali a promlouvali do bytové politiky, která se jich bezprostředně dotýkala.¹⁵ Komise zorganizovala několik schůzí s místními Romy a Romkami a v jejich řadách se nacházelo hned několik Romů.¹⁶

V čem byl přístup aplikovaný v Podunajských Biskupicích v poválečném období tak novátorský? MNV v Podunajských Biskupicích se ve své agendě nejprve zaměřoval výhradně na osvětovou činnost cílenou na místní romské obyvatelstvo a zlepšení školní docházky. Postupně si osvětoví pracovníci i samotní poslanci rady MNV začali všimnout nedostatečnosti a bezzubosti aplikovaného důrazu na osvětu bez zlepšení materiálních podmínek a života

12 <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-74> [cit 5. 10. 2024].

13 Dohromady zde žilo pro představu zhruba 252 osob v 15 chatrních boudách. Celkem žilo v Podunajských Biskupicích zhruba 1000 Romů a Romek z 6880 obyvatel. Projekt bytové výstavby byl zaměřen jen na romské rodiny bydlící právě „v Jame“. ŠABA, f. KNV BA, sekretariát předsedu (1949–1960), inv. č. 266, kart. 25, fasc. 257/2: Návrhy MNV v Podunajských Biskupiciach na riešenie cigánskej otázky v obci, Riešenie zaostalosti bytovej a kultúrnej otázky osôb cigánskeho pôvodu – žiadosť o poskytnutie výpomoci od R-MNV z února 1958, s. 1. AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 132, fasc. Oznámenie o riešení bytovej a kultúrnej zaostalosti osôb cigánskeho pôvodu z roku 1959, s. 1.

14 Nejčastějším dobovým označením byla „Komisia pre otázky cigánských obyvateľov“, v pramenech v rámci slovenských lokalit, kterým se věnuji v disertaci, jsem se setkala s různými pojmenováními, viz i disertace Jana Orta (Ort 2023b: 45).

15 K aktérství v bytové agendě v kontextu východního Slovenska 60. let viz nejnověji disertační práce Jana Orta (Ort 2023b). Jan Ort není zdaleka jediným autorem, který se aktérské perspektivě věnoval a snažil se polemizovat s převládajícími viktimizačními narativy o opresivní státní moci uplatňované nad Romy a Romkami v roli obětí a snaží se vykreslit aktérství romského obyvatelstva mnohem plastičtěji (viz např. Sadíková 2020, 2016; Sadílková, Slačka, Závodská 2018 aj.)

16 AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 36, Zápisnica R-MNV PB 13. 3. 1957, Súpis osôb cig. pôvodu a zostavenie komisie pre prevýchovu osôb cig. pôvodu.

samotných Romů a Romek.¹⁷ V marxistickém duchu mělo být nejprve myšleno na zlepšení materiálních podmínek, tzv. „ekonomické základny“, než došlo ke změnám v tzv. „nadstavbě“. Koncept individuální svépomocné bytové výstavby pro místní romské obyvatelstvo¹⁸ byl vypracován nejprve v první polovině roku 1958 v rámci dvacetiletého aktivu rady MNV,¹⁹ přičemž jeho hlavním autorem byl její dlouholetý člen Imrich Mandli, tehdejší předseda „komisie pre starostlivosť o prevýchovu cigánskeho obyvateľstva“.²⁰ V druhém kroku byli k jednání o svépomocné výstavbě vedenému na MNV přizvaní i romští obyvatelé a obyvatelky. Takových schůzí s místními Romy a Romkami bylo svoláno několik, než byla dosažena shoda. „Hned to všetci nepochopili, podajedni odmietali a niektorí ani tomu neverili, že by sme mali záujem sa o nich starať.“²¹ Přestože je pro zprávu MNV zachycující tato jednání typický jistý paternalistický tón, ukazuje panující prvotní nedůvěru mnohých Romů a Romek vůči opatřením ze strany státu a přístupu obce, obzvlášť v poválečných poměrech, a obavu z jejich potenciálně opresivního charakteru. Zároveň zmiňovaná věta, přestože nespecifikuje míru rozrůzněnosti názorů jednotlivců a jejich zastávaná stanoviska, poukazuje na pluralitu perspektiv a postojů romského aktérstva k plánované výstavbě.

Z úsporných zápisů rady MNV z inkriminovaných let 1958–1959 by se mohlo zdát, že místní Romové a Romky daný návrh pasivně přijali nebo o něm byli přesvědčováni. V dřívějších záznamech např. z let 1954–55 se poměrně hojně objevovaly promluvy aktivních místních Romů, ať již na tzv. „Rozhovorech s ľudom“ nebo na plenárních schůzích. Třeba místní Rom B. v jedné z diskusí zmiňoval:

„Bývame v jame a nestará sa o to nikto, aby sme bývali na inom lepšom mieste. V roku 1952 súdruh M.²² chcel cigánov vystahovať, ale vtedy sme to odmietli, prečo by sme išli preč z rodnej obce.“²³

17 AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 132, fasc. Oznámenie o riešení bytovej a kultúrnej zaostalosti osôb cigánskeho pôvodu z roku 1959, s. 1.

18 Individuální svépomocná výstavba tehdy probíhala v Podunajských Biskupicích jak pro romské, tak pro neromské obyvatelstvo. Konkrétně to znamenalo, že se budoucí vlastníci domů sami podíleli na jeho výstavbě. Čerpali sice státní příspěvek, zároveň ale oproti jiným druhům výstavby na nich leželo břemeno mnohem větší finanční spoluúčasti (Vilímek, Pažout 2023: 251).

19 AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 132, fasc. Oznámenie o riešení bytovej a kultúrnej zaostalosti osôb cigánskeho pôvodu z roku 1959, s. 1.

20 ŠABA, f. KNV BA, sekretariát predsedu (1949–1960), inv. č 266, kart. 25, fasc. 257/2 Návrhy MNV v Podunajských Biskupiciach na riešenie cigánskej otázky v obci, Riešenie cigánskej zaostalosti osôb cigánskeho pôvodu, 7. 1. 1958, s. 1. Jednalo se o zprávu Krajské hygienické stanice. Viz i AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 36, Zápisnica napísaná na zasadnutí R-MNV PB 26. 11. 1958, Zpráva o výstavbe rodinných domkov občanom cigánskeho pôvodu, s. 1.

21 AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 132, fasc. Oznámenie o riešení bytovej a kultúrnej zaostalosti osôb cigánskeho pôvodu z roku 1959, s. 2.

22 Příjmení anonymizováno autorkou, nejednalo se o Imricha Mandliho.

23 AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 35, Diskusia o návrhu ústavného zákona a zákona NV na Rozhovore s ľudom, 30. 1. 1954, s. 2.

Je zajímavé, že pan B. argumentoval hodně ze stranických pozic a neromští obecní představitelé mu dávali za pravdu v tom, že přístup dřívějších národních výborů byl chybný. Přestože i jednání v roce 1958 provázela jistá mocenská nerovnost, z uvedených zápisů vyplývá, že Imrich Mandli patrně reagoval na dlouhodobou poptávku místních Romů a Romek na zlepšení jejich bytových podmínek, protože místní Romové a Romky na špatný stav opakovaně poukazovali ve veřejných debatách. Zároveň de facto biskupičtí Romové a Romky (u)hájili své setrvání v obci, neboť jak B. v diskusi upozornil, někteří místní političtí představitelé a představitelky se je snažili vymístit pryč z obce.

Místní vývoj lze vnímat svým způsobem jako přelomový. Romové a Romky – přestože lze diskutovat o reálné míře jejich vlivu – byli pozváni k jednacímu stolu a mohli vyjádřit svá stanoviska, ideje, problémy či návrhy na zlepšení u jednoho stolu s nejvyššími představiteli MNV, tj. předsedou a tajemníkem MNV, předsedou komise pro výstavbu a zdravotní komise, vybranými romskými zástupci v komisi, řediteli škol či s předsedy a předsedkyněmi společenských organizací (často např. ze Socialistického svazu žen) nebo komunistické strany,²⁴ což do té doby nebylo příliš obvyklé. V kontextu asimilační politiky²⁵ nastolené usnesením ÚV KSČ, stvrzené zákonem č. 74/1958, a zmiňovaného aktivu o „*práci medzi cigánským obyvateľstvom*“ zde vznikala ambivalentní politický prostor, který na jednu stranu cílil na státem řízenou asimilaci Romů a Romek a na druhou stranu umožňoval a prohluboval jejich aktérství. Pokud bychom nahlíželi na bytovou politiku pouze prismatem asimilace, tento narativ by nám nedokázal vysvětlit dobrovolnost a angažovanost některých aktérů a akterek. Komunistická strana navíc dlouhodobě cílila na participaci Romů a Romek v rámci budování socialismu a později v rámci socialistické společnosti. Představy o tom, jak by tato participace měla vypadat, se však nemusely vždycky shodovat s představami samotných Romů a Romek, což ostatně ukázal i autorský kolektiv (Sadílková, Slačka, Závodská 2018) na příkladu snah romských politicky činných představitelů a představitelky o uznání za národnost.

Kromě angažovanosti samotných Romů a Romek na výstavbě v Podunajských Biskupicích zde byla také poměrně dobrá konstelace pro výstavbu domků, která vznikla díky relativně velkému množství disponibilních pozemků v intravilánu obce. Ty obec získala konfiskací soukromě vlastněné velkostatkářské půdy a přidělila je pro plánovou výstavbu.²⁶ Vzhledem k nedostatku stavebního materiálu

24 Tamtéž.

25 O tomto narativu píše i Jan Ort ve své disertační práci v souvislosti např. s Annou Jurovou (Ort 2023b: 27–28, Jurová 1993: 51). Will Guy se zmiňuje o třech cílech asimilační politiky po roce 1958, kterými byla tzv. „likvidace osad“, jež by na tento případ pasovala nejvíce, zaměstnanost a omezení romské migrace mezi Slovenskem a českými zeměmi.

26 Podunajské Biskupice byly převážně maďarskou obcí, ve které podle sčítání obyvatelstva v roce 1930 žilo 2 509 osob maďarské a 121 německé národnosti z celkového počtu 3 108 obyvatel (Štatistický lexikon 1936:100). Po druhé světové válce zde bylo podle sčítání obyvatel méně zhruba o 600 osob přihlášených k národnosti maďarské a o 100 k německé.

a jeho poměrně vysokým veľkoobchodním cenám se osvědčilo získávání materiálu na stavbu z bouraček z centra nedaleké Bratislavy, s jejímž národním výborem MNV Podunajské Biskupice v tomto ohledu navázal spolupráci.²⁷ Výstavba nových domů se tak stala pro místní romské obyvatelstvo cenově dostupnější. Hlavní organizátorku bytové agendy představovala Rada MNV v Podunajských Biskupicích, která také koordinovala a směřovala žádosti o financování a materiální podporu na různé instituce, jako např. ÚV KSS, Národní výbor v Bratislavě či Krajský národní výbor. Právě aktivizace MNV, oslovení více institucí ohledně financování stavby byly patrně klíčovými faktory úspěšné realizace, důležitou roli hrálo i zapojení ze strany místních Romek a Romů či dostatek stavebních parcel v katastru obce.

V plánu bylo nejprve vybudovat zhruba 25 domů s obytným prostorem asi 40 m². Cenově vyšel jeden v průměru na 40 000 Kčs. V domě se měla původně nacházet samostatná kuchyň, pokoj a špajz.²⁸ Stavba měla probíhat skrze svépomocnou bytovou výstavbu v rámci akce Z,²⁹ zbytek stavby měl být financovaný půjčkou jednotlivcům od státní spořitelny ve výši zhruba 15 000 Kčs. Obec navíc usilovala o získání finančních prostředků od státu na zbývajících zhruba 7–9 domů pro rodiny, které se pro nemoc nebo věk nemohly zapojit aktivně do svépomocné výstavby.³⁰ MNV v Podunajských Biskupicích se zároveň snažil romské aktéry a aktérky motivovat k rychlé výstavbě poskytnutím stavebních pozemků a chybějících odborníků či řemeslníků.

Podle údajů v projevu Jana Štencla a podkladů z MNV v Podunajských Biskupicích začala výstavba sedmi domů již v roce 1958, svépomocí vlastníků a za asistence dalších pomocníků. Čím více práce zvládl vlastník na stavbě svého domku svépomocí, o to se snižovaly náklady na stavbu. Dovoz materiálu mohl zabezpečit přes podnik, ve kterém byl stavebník zaměstnán.³¹ Výstavbu některých domků zajistil celou MNV, pokud se na ní nikdo z domácnosti nemohl podílet. Stavební pozemky byly vlastníkům přiděleny záměrně na různých parcelách

27 AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 132, fasc. Oznámenie o riešení bytovej a kultúrnej zaostalosti osôb cigánskeho pôvodu z roku 1959, s. 3.

28 ŠABA, f. KNV BA, sekretariát predsedu (1949–1960), inv. č 266, kart. 25, fasc.257/2 Návrhy MNV v Podunajských Biskupiciach na riešenie cigánskej otázky v obci, Riešenie zaostalosti bytovej a kultúrnej otázky osôb cigánskeho pôvodu – žiadosť o poskytnutie výpomoci, s. 4. O rok mladší zpráva pro Bardejov hovořila hned o dvou pokojích. AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 132, fasc. Oznámenie o riešení bytovej a kultúrnej zaostalosti osôb cigánskeho pôvodu z roku 1959, s. 3.

29 Jednalo se o systém občanské výpomoci na rozvoji dané lokality, dobově označovaný jako „*zvelebenie*“, měst a obcí.

30 ŠABA, f. KNV BA, sekretariát predsedu (1949–1960), inv. č 266, kart. 25, fasc.257/2 Návrhy MNV v Podunajských Biskupiciach na riešenie cigánskej otázky v obci, Riešenie zaostalosti bytovej a kultúrnej otázky osôb cigánskeho pôvodu – žiadosť o poskytnutie výpomoci, s. 4.

31 AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 132, fasc. Oznámenie o riešení bytovej a kultúrnej zaostalosti osôb cigánskeho pôvodu, s. 3.

7 obci, aby nebyly vytvořeny nové čistě romské lokality. Tímto se „vzorové“ Podunajské Biskupice odlišovaly od jiné obce v bratislavském kraji, Nových Košarisk, kde si místní Romové a Romky sice postavili nové velice kvalitní domy, ale koncentrovaně, v rámci jediné ulice (Práca medzi cigánskym obyvateľstvom, 1959: 12). Podunajské Biskupice byly propagovány jako „socialistický vzor“ pro jiné obce nejen v rámci příruček pro národní výbory, ale také prostřednictvím filmu a novinových článků.³²

Například filmové záběry z „*Týždňa vo filme*“, pocházející z roku 1959, zobrazovaly zbývající dřevěné domky v osadě Jama, které byly zdemolovány v témže roce, a stavěly je do kontrastu s nově vystavěnými domy. Komentátor zde spojoval nové politické a bytové podmínky s novým způsobem života Romů a Romek v kontextu budování socialismu „*skoncujuč[ím] s biednou minulosťou*“.³³ Ve filmovém šotu byly především vyzdvihovány zásluhy MNV v Podunajských Biskupicích, jmenovitě zde figuroval např. předseda MNV Jozef Kiss sledující práci na novostavbě, ovšem už ne autor konceptu Imrich Mandli. Ukazovalo se zde širší zapojení romských rodin, neboť na stavbě participovali nejen dospělí muži, ale také ženy a děti vybírající ze suti z bouraček materiál, který by se dal zrecyklovat na stavbu nových neomítnutých domů. Jejich názor ovšem snímek nerefletoval.

V roce 1959 byla v Podunajských Biskupicích schválena výstavba dalších rodinných domů.³⁴ Měly poměrně typizované dispozice v podobě kuchyně, špajzu, schodiště a dvou pokojů. Realizace – nakonec celkem 29 domů oproti původně plánovaným 25 – měla být dokončena v září 1959 (Práca medzi cigánskym obyvateľstvom, 1959: 11). Dostavbou domu však jednání nových vlastníků s příslušnými úřady nekončilo. Stavební úřad obvykle nařídil tzv. komisionální pochůzku. Hodnotitelé následně posoudili stav nemovitosti a navrhli případné úpravy a termín jejich realizace. Pokud bylo vše v pořádku či byly zjištěny pouze dílčí nedostatky, bylo vlastníkovu uděleno povolení k užívání nemovitosti. Jak podobná prohlídka vypadala, lze ilustrovat na kontrole novostavby M. K., který dokončil výstavbu svého domu na konci června 1959.³⁵ Při pochůzce byly zjištěny menší nedostatky v podobě nenamontovaných okapových rour, nedokončené elektroinstalace nebo dosud provizorních vchodových schodů.

Do jednání ohledně stavebních záležitostí nebyli zapojeni pouze muži, ale ve dvou případech se u dokumentů objevuje i podpis jejich manželek, které

32 AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 132, fasc. Oznámenie o riešení bytovej a kultúrnej zaostalosti osôb cigánskeho pôvodu, s. 4.

33 SFÚ, Občania rómskeho pôvodu. 3. šot, In: Týždeň vo filme 11/1959.

34 AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 3, fasc. ONV BA – okolie, Odbor VaVH, Stavebné povolenie pre výstavbu RD pre občanov cigánskeho pôvodu, 1959, s. 1.

35 Tamtéž, fasc. M. K., f. 2.

36 Tamtéž, fasc. Š. R. st. a podpis jeho manželky M. a fasc. Š. R. ml. a podpis jeho manželky V.

patrně vyřizovaly záležitosti v pracovní době svých manželů.³⁶ Jednalo se rovněž o případy komisionální pochůzky týkající se kontroly dané novostavby. I když se podpis týkal patrně zastoupení manželů právě v nepřítomnosti muže, ukazuje romské ženy v obecních dokumentech jako spoluaktérky bytové agendy. Pod jedním rozhodnutím o poskytnutí stavebního materiálu se navíc objevuje podpis jak muže, tak i ženy, což nelze odůvodnit nepřítomností mužského aktéra a jeho zástupem v podobě přítomné ženy.³⁷

V souladu s tímto „vzorovým socialistickým chováním“ bylo i širší zapojení v rámci struktur komunistické strany. Mnoho místních Romů začalo vstupovat do KSS již brzy po skončení války. Místní Rom B. zmiňoval v *„Rozhovorech s ľudom“*:

„[...] keď bola založena [MO KSS] v Pod[unajských] Biskupiciach, bolo tam hodne cigánov. Za buržoazie títo boli vylúčení z komunistickej strany. Pri voľbách tiež boli vylúčení z volebného práva. Poukázal na to, že to bola určite chyba národných výborov.“³⁸

Kritizoval tak snahy osekát politickou participaci Romů a Romek na minimum. Prozatím se mi však nepodařilo sehnat soupis veškerých členů a členek místní (*dedinské*) organizace (DO/MO KSS), abych zjistila jejich přesný počet. Motivací k vstupu do komunistické strany mohla být i např. angažovanost komunistické strany, resp. DO KSS, v organizování individuální bytové výstavby pro Romy a Romeky.³⁹ Účast Romů i Romek v dalších místních společenských organizacích byla poměrně vysoká i v následujících letech.

Avšak jak politická, tak i bytová situace rozhodně nebyly ideální. Podunajské Biskupice se totiž na začátku šedesátých let potýkaly se všeobecnou krizí angažovanosti, a to jak romských, tak neromských občanů a občanek, kteří se neúčastnili veřejných zasedání MNV.⁴⁰ Tato skutečnost probleskuje např. v zápisech z plenárních schůzí MNV z roku 1962 při hodnocení činnosti jak samotných poslanců a poslankyň a místní rady, tak i místních komisí MNV. Obecná pasivita mohla být projevem kumulace funkcí některých členů MNV, kteří posléze nebyli schopni plně zastávat svou pozici v komisi nebo se aktivně účastnit schůzí. Mezi výraznými kritiky situace na plénu byl i poslanec MNV a dělník Ernest Rigó,⁴¹ který na začátku šedesátých let zastával pozici předsedy místní dopravní komise. Právě on kritizoval chaos panující v obci, neúčast členů komise na schůzích, což

37 Tamtéž, fasc. M. R.

38 AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 35, Diskusia o návrhu ústavného zákona a zákona NV na Rozhovore s ľudom, 30.1.1954, s. 2.

39 AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 132, fasc. Oznámenie o riešení bytovej a kultúrnej zaostalosti osôb cigánskeho pôvodu, s. 5.

40 Tamtéž, kart. 19, zápisnica napísaná z P-MNV v PB, 3. 7. 1962, s. 3.

41 ŠABA-M, MNV PB 1959–60. Volby 1960 PB, neinventarizovaný, Prihláška kandidáta na registráciu – Ernest Rigó.

následně blokovalo její akceschopnost a také distanci představitelů a představitelk politické moci v obci od jejích obyvatel, když podle jeho slov prakticky neznali své voličstvo a nebyli s ním v kontaktu. Někteří poslanci nevládali plnit své politické povinnosti kvůli pracovnímu vytížení. Neaktivita poslanců a poslankyň MNV byla široce diskutována i v rámci plenárních schůzí MNV, neboť panovala obava, aby nezačala představovat negativní příklad pro zbytek obyvatelstva obce.

Členství v komisích rady nebo účast na plenárních schůzích MNV však nebyla jediným typem participace Romů a Romek v Podunajských Biskupicích. Od roku 1971 bylo možné se v obci setkat s dalším, poněkud odlišným druhem participace v rámci celoslovenské romské organizace, Zväzu Cigánov-Rómov (ZCR), jenž fungoval mezi léty 1969–1973. Přestože byli místní Romové velice aktivní na úrovni okresního výboru ZCR, místní organizace vznikla teprve v roce 1971.⁴² Do místní organizace Zväzu vstoupilo z Podunajských Biskupic podle dochovaných archivních dokumentů maximálně 40 osob.⁴³ Nepříliš vysoký počet členů a členek svědčil patrně spíše o neatraktivnosti svazu oproti angažmá v jiných společenských organizacích nebo MNV. Někteří členové a členky MO ZCR byli organizováni paralelně i v jiných organizacích Národní fronty a dalších sdruženích, např. v místní tělovýchovné jednotě.⁴⁴ Veřejně činní biskupičtí Romové byli také většinou zaměstnání v bezprostřední blízkosti svého bydliště, nemuseli proto dojíždět na větší vzdálenosti za prací. Právě dojíždění za prací, které znamenalo častou nepřítomnost v dané obci a navyšovalo časové vytížení aktérů a akterek, mohlo potenciálně znesnadňovat jejich angažmá v lokální politice. Jména některých členů, např. člena sociální komise Jána Riga nebo zmiňovaného Ernesta Riga, byla známá z jejich angažmá v místní politice již z předchozích let, konkrétně jako členů pléna MNV. Další z místních Romů, Vojtech Rigó, se stal v roce 1969 předsedou OV ZCR Bratislava-vidiek. Tajemníkem OV ZCR Viliamem Zemanem byl charakterizován jako obětavý a aktivní člověk, který neváhal obětovat volný čas pro řešení problémů romského obyvatelstva v okrese, které pravidelně na svoje náklady navštěvoval.⁴⁵ Zdá se však, že se Vojtech Rigó na

42 Přitom lze vysledovat z materiálů UV ZCR, že se v březnu 1969 konala ustavující schůze MO ZCR v Podunajských Biskupicích, patrně ale místní organizace nebyla funkční. Viz SNA, f. ÚV ZCR, inv. č. 61, kart. 30, fasc. MO ZCR Bratislava-vidiek, různé, Zápisnica zo zakladajúcej schôdze MO ZCR v PB. Zároveň se však píše v zápisu z pléna 6. 3. 1971 OV ZCR Bratislava-vidiek „*zatiaľ nemame organizáciu založenú*“. Viz tamtéž, fasc. Zápisnice z pléna OV ZCR Bratislava-vidiek 1971–1972, Zápisnica z plenárneho zasadnutia OV ZCR Bratislava-vidiek, 6. 3. 1971, s. 2.

43 Srov. rozdílné počty ve fondu OV ZCR na seznamu (12 osob) s počtem přihlášek ve fasciklu (cca 36), viz ŠABA-M, f. OV-ZCR BA-vidiek, neinventarizovaný, kart. 4, fasc. Členské legitimace PB, Zoznam členov MO ZCR PB. V zápisech „*komisie pre otázky cigánskeho obyvateľstva*“ je 32 osob. AMB, f. MNV PB – cigánská komisia, neinventarizovaný, kart. 66, Zápisnica zo zasadnutia komisie pre otázky cigánskych obyvateľov R-MNV 29. 11. 1972, s. 2.

44 ŠABA-M, f. OV-ZCR BA-vidiek, neinventarizovaný, kart. 4, fasc. Členské legitimace PB, Členské přihlášky Viliama R. a Michala I.

45 ŠABA-M, f. OV-ZCR BA-vidiek, neinventarizovaný, kart. 2, fasc. Zápisnice z pléna OV ZCR Bratislava-vidiek 1971–1972, Zápisnica z plenárneho zasadnutia OV ZCR Bratislava-vidiek, 6. 3. 1971, s. 3.

vypracované koncepci bytové politiky OV ZCR patrně příliš nepodílel, což bude pojednáno ve speciální podkapitole věnované ZCR a bytové politice.

Obyvatelé a obyvatelky osady Jama se sice přestěhovali do nových domů, některé romské rodiny však stále nežily v dobrých bytových podmínkách či jejich domy byly určeny k asanaci. Zpožďovala se také dostavba domů, mj. i kvůli nejrůznějším sporům. ONV kvůli tomu údajně odmítlo udělovat další stavební povolení, přičemž tento krok dále zpomaloval realizaci dalších staveb a vyvolával bytovou krizi.⁴⁶ V druhé polovině šedesátých let sice nadále nebyl problém s nedostatkem stavebních parcel, ale zpožďovala se výstavba a MNV čekal na univerzální celoslovenské řešení pomoci stavebníkům, kteří stavěli své domky svépomocně.⁴⁷ Obec se snažila neúspěšně čelit problému nedostatku bytů i státní výstavbou nejméně 24 bytových jednotek na několika parcelách v rámci intravilánu obce. Neustále se navíc odkládal začátek komplexní bytové výstavby v podobě sídliště Medzi jarkami s finálním počtem 1 570 bytů v bytových domech,⁴⁸ a Dolné hony, do jejichž realizace si obec projektovala i řešení stávajících nedostatků tzv. občanské vybavenosti, např. dobudování základních škol nebo nového kulturního zařízení.

1.2 Podunajské Biskupice jako součást velké Bratislavy

V roce 1972 přestaly Podunajské Biskupice existovat jako samostatná obec a staly se součástí Bratislavy, která v tomto období zaznamenala výraznější územní zvětšení a nárůst počtu obyvatelstva na více než 300 tisíc.⁴⁹ Dokončení výstavby místního sídliště Dolné hony, jinak zvaného sídliště Podunajské Biskupice, kde mělo být podle plánu komplexní bytové výstavby z roku 1975 zbudováno v několika etapách (1974–1978) celkem 4 768 nových bytů,⁵⁰ a sídliště Medzi jarkami (1973–1979), představovalo změnu důrazu bytové politiky z individuální svépomocné výstavby na komplexní bytovou výstavbu. Tato proměna se dotkla i romského obyvatelstva v Podunajských Biskupicích z asanovaných domů, které tvořilo většinu Romů a Romek na sídlišti. Kromě nich byly na sídliště Dolné hony sestěhovány romské rodiny z dalších čtyř bratislavských městských obvodů,⁵¹

46 Tamtéž, s. 2.

47 AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, kart. 43, zápisnica zo zasadnutia R-MNV v PB, 3. 9. 1969, Správa o výstavbe a územným rozvoji Podunajských Biskupíc, s. 1–2.

48 *Obytný súbor Medzi jarkami*. Dostupné z: <https://www.register-architektury.sk/objekt/295-obytny-subor-medzi-jarkami> [cit. 20. 11. 2024].

49 *Náš Dunaj*, roč. 23, č. 25, 1. 9. 1971, s. 1.

50 AMB, f. ObNV II BA, nezinventarizovaný, odb. org., fasc. Materiál pre schôdzu rady ObNV II BA II dňa 6. 5. 1975, Správa odbor výstavby a územného plánovania ObNV II o plnení úloh na úseku IBV, KBV, výstavby a evidencii garáží, majetkoprávnej agendy, s. 6–7.

51 AMB, f. ObNV II BA, nezinventarizovaný, odb. org., fasc. Materiál pre schôdzu rady ObNV II BA II dňa 3. 5. 1977, Informatívna správa o situácii v stave cigánskych obyvateľov na novobudovaných sídliskách v obvode Bratislave II, s. 1.

příčemž z pozdějších zpráv rady ObNV Bratislava II (dále jen obvodní výbor) bylo patrné, že jeho představitelé a představitelky ztratili od roku 1977, kdy stěhování nových obyvatel a obyvatelek probíhalo, přehled o Romech a Romkách bydlících na tomto sídlišti. Přičleněním Podunajských Biskupic k Bratislavě se přesunula část zásadnější agendy z MNV právě na tento obvodní výbor.

Přístup obvodního výboru k romskému obyvatelstvu byl spíše kontrolně-represivní.⁵² Oproti výstavbě realizované v Podunajských Biskupicích na konci padesátých let zde téměř vymizelo aktérství samotných Romů a Romek, v zápisech rady dále figurovali spíše v pozici objektů místní bytové politiky. Ani ve členstvu zmiňované rady obvodního výboru navíc nebyli přítomni ani jeden Rom nebo Romka. Teprve od roku 1981 se stal členem rady dělník J. R., hodnocený jako svědomitý pracovník,⁵³ jenž dokonce obdržel titul nejlepšího pracovníka Slovnaftu a spojoval v sobě socialistický ideál pracovního nasazení a politické angažovanosti. Kontinuitu je však možno spatřovat v osobě tehdejšího předsedy MNV Imricha Mandliho, přívržence „politiky rozptylu“, který se nejprve aktivně podílel na plánu výstavby domů pro romské obyvatelstvo v Podunajských Biskupicích jako v tehdy ještě samostatné obci a v sedmdesátých letech se zabýval stížnostmi neromských obyvatel na několik romských domácností⁵⁴ v novém bytovém domě, kvůli hluku nebo devastování veřejných prostor.⁵⁵ Právě těmto domácnostem se posléze obvodní výbor snažil s oudně zrušit jejich užívací právo k bytům. Při pohovorech se zástupci a zástupkyněmi Domovní správy artikulovaly romské rodiny přání zůstat alespoň v rámci obvodu Bratislava II.⁵⁶ V tomto ohledu obvodní výbor částečně reflektoval jejich přání a snažil se tyto romské rodiny vystěhovat do bytů nižší kategorie v obvodu nebo do starých domů, které mělo poskytnout MNV v Podunajských Biskupicích.⁵⁷ Přesídlování se nemělo týkat jen domácností, na které si neromské obyvatelstvo stěžovalo, ale také Romů a Romek z horších sociálních poměrů. Mezi nimi byly jak

52 Např. AMB, f. ObNV II BA, nezinventarizovaný, odb. org., fasc. Materiál pre schôdzku rady ObNV BA II dňa 18. 12. 1984, Správa o plnení opatrení na riešenie problémov cigánskych obyvateľov v obvode Bratislava II v zmysle uznesenie vlády SSR č. 23/1983 nebo Uznesenie č. 129 k Správe o situácii cigánskych obyvateľov na novobudovaných sídliskách v obvode Bratislava II, ktoré hovorí o zintenzívnení hliede VB.

53 AMB, f. ObNV II BA, nezinventarizovaný, odb. org., fasc. Materiál pre schôdzku rady ObNV BA II dňa 16. 12. 1986, Návrh na zloženie komisie pre otázky cigánskych obyvateľov ObNV BA II, s. 4.

54 Tamtéž. Materiál pre schôdzku rady ObNV BA II dňa 3. 5. 1977, Informatívna správa o situácii v stave cigánskych obyvateľov na novobudovaných sídliskách v obvode Bratislave II, s. 1.

55 Podľa predchádzajúcej správy sa jednalo patrne zhruba o 7 pripomienok ze zhruba 107 podnetů shromáždzených na občanských veřejných setkáních na sídlíšti *Dolné bony*. Viz tamtéž, Správa o príprave, priebehu a výsledkoch volieb občanských výborov v obvode Bratislava II, s. 6. Více obyvatele trápila doprava na sídlíšte, bytové problémy a závady.

56 AMB, f. ObNV II BA, nezinventarizovaný, odb. org., fasc. Materiál pre schôdzku rady ObNV BA II dňa 18.12.1984, Správa o plnení opatrení na riešenie problémov cigánskych obyvateľov v obvode Bratislava II v zmysle uznesenie vlády SSR č. 23/1983, s. 1.

57 AMB, f. ObNV II BA, nezinventarizovaný, odb. org., fasc. Materiál pre schôdzku rady ObNV BA II dňa 3. 5. 1977, Informatívna správa o situácii v stave cigánskych obyvateľov na novobudovaných sídliskách v obvode Bratislave II, s. 1.

některé romské rodiny pocházející původně z Podunajských Biskupic, tak i rodiny z jiných obvodů, konkrétně Bratislava I-III. Jednou z argumentací, která zaznívala na radě obvodního výboru, bylo nebezpečí výbuchu způsobeného špatnou manipulací s plynovým sporákem.⁵⁸ Přesun těchto rodin do bytů nižší kategorie byl dlouhodobým procesem a jako takový byl přítomný v bytové agendě prakticky až do druhé poloviny osmdesátých let. Ještě v roce 1986 ovšem výše zmíněné rodiny nedostaly přidělený jiný byt.⁵⁹

Proměny v bytové politice korespondovaly s proměnami v politické a společenské participaci. Přestože činnost Romů a Romek ve veřejné politice neustala ani v období po přiřazení k Bratislavě, pozice a vliv MNV Podunajské Biskupice oslabil a spolu s ním i vliv místního romského obyvatelstva, jakkoli byli zástupci místních Romů a Romek nadále přítomni na různých pozicích ve struktuře místního MNV. Na plénu MNV se v roce 1972 angažovali hned čtyři místní romští poslanci, obdobně jako na začátku šedesátých let. Romové a Romky měli své zastoupení v komisích MNV, konkrétně v komisi ochrany veřejného pořádku, v sociálně-zdravotní komisi a v tzv. „*komisii pre otázky cigánskeho obyvateľstva*“, v níž v roce 1972 působili dva romští zástupci. Od druhé poloviny sedmdesátých let byla účast romských členů a členek této komise notně proměnlivá a rovněž se poněkud vytrácel hlas Romů a Romek ze zápisů ze schůzí, které se následně stávaly čím dál stručnější. Při zkoumání kádrových materiálů z jednání této komise se ovšem ukázalo, že některé Romy mohla omezovat při projevování větší aktivity například i nedostatečná znalost slovenského jazyka. Například poslanec MNV Ján Rigó se na schůzích podle členky provádějící hodnocení pravděpodobně příliš nevyjadřoval k projednávané agendě kvůli jazykové bariéře, když údajně plně neovládal slovenštinu, neboť na rozdíl od maďarštiny nebyla jeho primárním jazykem. Na schůze přitom docházel pravidelně, z jednání se omlouval pouze výjimečně.⁶⁰ V roce 1974 měl dokonce nejvyšší účast ze všech členů a členek komise.⁶¹

Kromě působení na MNV Romové a Romky ve sledovaném období rovněž participovali ve společenských organizacích, jako např. ve Zvazu československo-sovětskeho priateľstva, Socialistickom zväzu žien, Socialistickom zväzu mládeže, v *Nôk klubja* (Maďarském klubu žen), v ZCR, nejvíce pak v místní tělovýchovné jednotě.⁶² Z celkového počtu⁶³ zhruba 200 Romů a Romek žijících

58 AMB, f. ObNV II BA, nezinventarizovaný, odb. org., fasc. Materiál pre schôdzu rady ObNV BA II dňa 3. 5. 1977, Zápisnica zo zasadnutia R-ObNV BA II, 3.5.1977, s. 5.

59 AMB, f. ObNV II BA, nezinventarizovaný, odb. org., fasc. Materiál pre schôdzu rady ObNV BA II dňa Materiál pre schôdzu rady ObNV BA II dňa 16.12.1986, Opatrenie na zabezpečenie ďalšieho skultúrneho cigánskych obyvateľov v obvode BA II do r. 1990, s. 5.

60 AMB, f. MNV PB – cigánska komisia, neinventarizovaný, kart. 66, Hodnotenie členov Komisie pre riešenie cigánskej otázky za rok 1972, s. 2.

61 AMB, f. MNV PB – cigánska komisia, neinventarizovaný, kart. 65, Zhodnotenie činnosti komisie pre otázky cigánskych obyvateľov pri MNV PB za rok 1974, s. 2.

62 Tamtéž, Zápisnica zo zasadnutia komisie pre otázky cigánskych obyvateľov R-MNV 29. 11. 1972, s. 2.

63 V roce 1974 žilo v Podunajských Biskupicích 1 244 Romů a Romek. Tamtéž, Správa o činnosti komisie pre otázky cigánskych obyvateľov za 1. polrok 1974 – príloha.

v Podunajských Biskupicích to byl však jen zlomek.⁶⁴ Proto byly společenské organizace neustále vyzývány, aby ve svých řadách angažovaly více romských obyvatel.

Politické či nepolitické aktivity místních Romů a Romek a jejich participace na socialistickém projektu podléhaly kvantifikaci a bedlivé kontrole ze strany příslušných komisí. Ta se netýkala jen sledování ukazatelů jako byla zaměstnanost dospělých i mládeže, která čerstvě dokončila povinnou školní docházku, či školní docházky samotné, ale také například stavu zahrádek.⁶⁵ Tento typ vyžadované participace ze strany místního národního výboru, který například vypisoval soutěže mobilizačního charakteru, nebudil mezi Romy a Romkami příliš velké nadšení.⁶⁶ Do soutěže „*Prilož i Ty ruku k dielu*“ zaměřené pouze na romské rodiny, ve které se soutěžilo o peněžní odměny a další hmotné ceny, se tak například zapojilo jen 11 místních romských rodin z celkového počtu cca 1200 Romů a Romek.⁶⁷ Nepopulární byly především pravidelné kontroly, které mohly mít pro romské aktéry nebo aktérky negativní dopady. Pokud totiž stav zahrádek neodpovídal neromským představám o normativitě, mohli být vyzváni úředně k nápravě, pokutováni nebo předvoláni k pohovoru na MNV.⁶⁸ Pokračoval tak systém kontroly, který se ustanovil již dříve: pozornost, která se dříve zaměřovala především na komisionální prohlídky domů, se jen během sedmdesátých let přesunula spíše na stav zahrádek a nakládání s odpadem.

Počáteční optimismus spočívající v pokroku bytové výstavby a představu Podunajských Biskupic jako vzorového příkladu pro celé Slovensko z období padesátých let brzy vystřídala realita pořadníků na komunální byty, opakující se zmínky o požadavku na zvýšení příslušných nízkých kvót pro romské obyvatele a přetrvávající špatné bytové podmínky místních Romů a Romek, kdy se v jednom bytu nebo domě tísnilo více rodin.⁶⁹ Situaci příliš nezlepšila ani pozdější nová sídlištní výstavba a asanace starých nevyhovujících obydlí. Samotná „*komisie pre riešenie otázok cigánskeho obyvateľstva*“ MNV v Podunajských Biskupicích otevřeně přiznávala selhání ze strany místní správy. Tempo výstavby nových domů totiž

64 Obecně k tomuto tématu viz Sonja Dümpelmann, která se věnuje krajinné historii (landscape history) a výzkumu specifického typu urbánní občanské participace (Dümpelmann 2015), podléhající kontrole státu či různých institucí (Dümpelmann, Kargruber 2023).

65 AMB, f. MNV PB – cigánská komise, neinventarizovaný, kart. 66, Správa o činnosti komisie rady pre riešenie cigánskej otázky pri MNV BA-PB za 2. polrok 1976, s. 3: „*Cigánsk[i] občania neboli nadšení s týmito previerkami, ale časom si na ne zvykli.*“

66 AMB, f. MNV PB – cigánská komise, neinventarizovaný, kart. 66, Vyhodnotenie súťaže „Prilož i Ty ruku k dielu“ konanej medzi cigánskymi rodinami v Bratislave Podunajských Biskupiciach, 6. 2. 1976.

67 Tamtéž, Správa o kontrole obrobeňých záhrad z roku 1976.

68 Tamtéž, Zápisnica zo zasadnutia komisie pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov, 17. 12. 1975. Dále viz tamtéž, Uspokojovanie bytových požiadaviek obyvateľov cigánskeho pôvodu, 17. 9. 1974.

69 Tamtéž, Zápisnica zo zasadnutia komisie pre riešenie cig. otázky za roky 1978, 1979, 1980, zápisnica z 12. 3. 1979.

zdaleka nezvládalo pokrýt požiadavky ze strany romského obyvateľstva.⁷⁰ V roce 1978 se navíc objevují zmínky o tom, že vážnu samotný systém pridělování bytových jednotek podle kvót ze strany Obvodního národního výboru Bratislava II., kdy romským rodinám nebyl přidělen jediný byt.⁷¹ Obdobná krizová situace přetrvávala až do osmdesátých let, kdy lze zaznamenat případy romských rodin čekajících na přidělení bytu už více než deset let. Důraz na komplexní bytovou výstavbu a přidělování komunálních bytů bez doplnění individuální bytovou výstavbou a svépomocnou výstavbou se ukázal jako nedostatečný.⁷²

2 Koncepce bytové politiky optikou OV ZCR

Koncepce bytové politiky nebyla pouze doménou centrálních státních orgánů a místních či okresních národních výborů. Návrhy na zlepšení bytové situace Romů a Romek se objevovaly i v rámci OV ZCR v okrese Bratislava-vidiek. Ten se totiž rovněž pokoušel – nepříliš úspěšně – o prosazení vlastní bytové politiky a asistování svému členstvu při individuální bytové výstavbě.⁷³ V dokumentech OV ZCR lze nalézt koncepci podpory bytové výstavby, sepsané Viliamem Zemanem, jež byla podobná zmiňované podpoře v Podunajských Biskupicích v druhé polovině padesátých let, tj. spočívající v zajištění levného stavebního materiálu z tzv. bouraček v Bratislavě na zbudování nových domků pro romské obyvateľstvo v okrese. Realizaci bouraček, zprostředkování stavebního materiálu a jeho převoz zde neměli zajišťovat odborní stavebníci jako v případě Podunajských Biskupic, ale asistenci při výstavbě měl poskytnout hospodářský podnik ZCR Butiker. OV ZCR se rovněž dle tohoto záměru měl podílet na poměrně finančně náročném výkupu dřevěných domků. OV ZCR se ovšem navíc stavěl negativně k žádostem lidí, kteří nebyli členy a členkami ZCR, a na plénu v tom smyslu zaznívaly i formulace jako v případě stanoviska k žadateli ze Zohoru, „že kým nebude členom zväzu, aby mu nebola žiadost vybavená.“⁷⁴

Při snahách o realizaci této koncepce bytové politiky však OV ZCR narážel především na neakceschopnost predsednictva, jež kritizovala i pozdější tajemnice

70 Tamtéž, Zápisnica z 6. 6. 1978. Viz i tamtéž, kart. 65, Správa o činnosti komisie R-MNV PB pre otázky cigánskych obyvateľov od 1. 1. 1978, s. 2.

71 Tamtéž, Vyhodnotenie plnenia uznesenia vlády SSR č. 94 z roku 1972 a č. 377 z roku 1972, z hľadiska Koncepcie riešenia a postupného zvyšovania kultúrnej a sociálno-ekonomickej úrovne cigánskeho obyvateľstva za obdobie 1972–1974, s. 8. Ve sledovanom období 1972–74 bylo schváleno pouze šest projektů IBV.

72 SNA, f. ÚV ZCR, inv. č. 61, kart. 30, fasc. Zápisnice – predsedníctvo OV ZCR BA-vidiek 1971–2. Zápisnica z predsedníctva OV ZCR 23. 1. 1971, s. 2.

73 SNA, f. ÚV ZCR, inv. č. 61, kart. 30, fasc. Zápisnice – plénum OV ZCR BA-vidiek 1971–3, Zápisnica z plenárneho zasadnutia, 16. 9. 1972, s. 4.

74 SNA, f. ÚV ZCR, inv. č. 61, kart. 30, fasc. Zápisnice – predsedníctvo OV ZCR BA-vidiek 1971–2. Zápisnica z predsedníctva OV ZCR 11. 11. 1971, s. 3.

„komisie pre riešenie otázok cigánskeho obyvateľstva“ ONV Bratislava-vidiek Margita Kukiová, na omezený vliv právě na bytovou agendu a nedostatek financí, kdy se ukazovalo, že OV ZCR prakticky neměl peníze ani na tzv. plánovaný „výkup chatrčí“.⁷⁵ Podobně jako mnohé jiné OV ZCR na Slovensku, se i ten místní potýkal se sháněním finančních prostředků na zajištění svých aktivit. Zároveň se některé OV ZCR snažily vytvořit paralelní struktury bez dostatečného vlivu a financí, které nemohly dostatečně suplovat roli státu v bytové politice. Akceschopnost OV ZCR se také na počátku sedmdesátých let částečně vyčerpávala spory mezi svými čelnými představiteli, tj. tajemníkem Viliamem Zemanem a předsedou Vojtechem Rigem, který rezignoval v březnu 1971.⁷⁶

Tehdy na plenární schůzi OV ZCR vyvrcholily dlouhodobější neshody mezi těmito politickými aktéry. Nejednalo se pouze o osobní rozepři, ale do celé záležitosti se promítly tenze na úrovni ÚV ZCR, odlišné představy o hospodaření okresního výboru a kritika činnosti místních organizací ZCR, ve kterých se V. Zeman a V. Rigó angažovali.

Přestože oba aktéři, tj. Vojtech Rigó a Viliam Zeman, byli dle slov Vojtecha Riga velice aktivní, koncepci bytových podmínek na úrovni ZCR promýšlel pouze druhý z nich. Inspirativní pro něj byl přístup MNV v Podunajských Biskupicích ve zlepšení bytových podmínek. Možným důvodem, proč pro Vojtecha Riga nebyla tato problematika palčivá, mohla být probíhající stavební činnost v Podunajských Biskupicích, především tedy sídlištní výstavba a větší podpora svépomocné bytové výstavby již od padesátých let. Zajímavé je sledovat, jak byly tyto imaginace sociálního prostoru promýšleny a reformulovány, tj. jakým způsobem byl koncipován posun v bytové politice a zlepšení bytových podmínek Romů a Romek v Plaveckém Štvrtku, jak byl koncept výstavby přetvářen různými aktéry a aktérkami až do podoby tendující k adaptované typizované výstavbě z přelomu sedmdesátých a osmdesátých let.

3 Plavecký Štvrtok

3.1 Obec na samém chvostu bytové politiky

Pamětnice, se kterou jsem vedla rozhovor o vývoji v Plaveckém Štvrtku,⁷⁷ se narodila krátce po skončení druhé světové války v zdejší romské osadě,⁷⁸ někdy

⁷⁵ Tamtéž, s. 3.

⁷⁶ Rozhovor se odehrál 15. 8. 2024 bez zvukového záznamu s psanými poznámkami. Na žádost pamětnice neuvádím její jméno ani přesný rok narození. Mnohokrát jí tímto děkuji za příjemný rozhovor a informace, které se mnou byla ochotna sdílet.

⁷⁷ Pokud není specifikováno jinak, pod „romskou osadou“ rozumím v následujícím textu právě druhou osadu v Plaveckém Štvrtku umístěnou u plynovodu, jež existuje dodnes.

⁷⁸ Děkuji F. B. za přesnější lokalizaci dřívější osady. Ručně psané poznámky z rozhovoru vedeného s F. B. 8. 5. 2024.

nazývané „*Kolónia*“ (Podolinská 2015: 495). Osada se dnes nachází u plynovodu, Její rodina přitom pocházela z druhé místní romské osady, ležící na hranici katastrů obce Láb a Plavecký Štvrtok, v blízkosti dnešní chatařské oblasti směrem na Láb a Zohor.⁷⁹ Byla označována jako „lábská“, zanikla v roce 1965.⁸⁰ Lábské Romy a Romky líčila pamětnice jako velice dobrosrdečné a pracovité, přičemž zdůrazňovala, že se jednalo o vyučené kováře, zpracovatele plechu či pracovníky a pracovnice u místních sedláků.⁸¹ Takto mluvila o generaci svých rodičů – jak otec, tak matka se v poměrně brzkém věku museli vyrovnat se ztrátou či odchodem rodičů a postarat se o domácnost a mladší sourozence. Mnozí z lábských Romů a Romek zahynuli během druhé světové války či bezprostředně po ní na zranění nebo na choroby, zejména tyfus.

Kromě dichotomie pracovité, pilné, starší generace versus mladší, nevyučené, kladla narátorka, podobně jako jiný místní romský pamětník F. B. (nar. kolem roku 1970), velký důraz na starobylost romského osídlení v katastru Plaveckého Štvrtka. Právě délka romského osídlení v Plaveckém Štvrtku se totiž po roce 1989 stala předmětem neustálého zpochybňování, obzvlášť ze strany místních neromských politických představitelů a představitelk.⁸² Snažili se často prokázat, že stávající romská osada, ležící v blízkosti místního plynovodu, vznikla mnohem později a že domky v ní byly postaveny nelegálně. Poukazovali také na nepočtenost skutečně místního romského obyvatelstva⁸³ a usilovali často o to, aby byla obydlí místních Romů a Romek zbourána. Dokladem dlouhodobé přítomnosti romského obyvatelstva v obci mohou být mj. osobní údaje uvedené v členských legitimacích některých členů zdejšího historického MO ZCR nebo sčítací archy ze sčítání provedeného roku 1930.⁸⁴

Plavecký Štvrtok zůstal i během konce osmdesátých let mezi obcemi západního Slovenska, kde nebyla realizována systematická výstavba nových domů, která by řešila existenci místní romské osady. Přitom v sedmdesátých letech se

79 ŠABA-M, f. ONV BA-vidiek (1960–1990), VLK, neinventarizovaný, Stažnosti 1970, Stažnost M.O. z Lábu.

80 S kolektivizací v zemědělství se struktura zaměstnanosti v okrese Malacky proměnila a romské obyvatelstvo se přesunulo do zemědělských podniků a průmyslu (128 z 314 obyvatel nad 14 let) a do Jednotného robotnického družstva (JRD) 14. Viz ŠABA-M, f. ONV MA (1945–1960), odb. org. inv. č. 830, kart. 910, r. 1959, Zpráva o začleňování občanů cigánského původu do hospodářského a kulturního života v okrese (sic).

81 Podle matričních záznamů bylo romské obyvatelstvo v katastru Plaveckého Štvrtku přítomné již v 19. století (Turcsány, Duchoň 2015: 80).

82 Přitom ve zprávě z roku 1959 byl Plavecký Štvrtok společně s Lábem a Záhorskou Vsí zahrnut mezi tzv. „obce, kde sa nachádza väčšie množstvo občanov cig. pôvodu.“ Viz tamtéž.

83 ŠABA-M, f. OV-ZCR BA-vidiek, neinventarizovaný, kart. 4, fasc. Členské legitimácie PŠ. Viz i Sčítací hárok 1213/45, Plavecký Štvrtok (Malacky), Dostupné z: <https://slovakiana.sk/scitacie-harky?page=1&dm=0> [cit. 9. 10. 2024]. Ve statistických údajích ze sčítání lidu z roku 1930 se neobjevuje v případě Plaveckého Štvrtku žádná doplňující poznámka o přítomnosti tzv. „cigánského obyvatelstva“ (Štatistický lexikon 1936: 31).

84 Velké mobility z osady do obce nenavštěvuje ani počet rodin v obci v roce 1969, tj. devět.

místní Romové a Romky měli stát součástí podobného „bytového experimentu“, jako tomu bylo dříve v Podunajských Biskupicích. Projekt připravený pro romskou osadu v obci Plavecký Štvrtok měl však spočívat ve výstavbě nových domků v téměř bezprostřední blízkosti místního plynovodu. Z toho důvodu je časové těžiště této části studie posunuto na přelom sedmdesátých a osmdesátých let, kdy se o tomto experimentu v obci vyjednávalo.

3.2 Bytová politika v Plaveckém Štvrtku

Ne všichni místní Romové a Romky žili v osadě. Mimo osadu bydlel například poslanec MNV Viliam Zeman či kupř. dvě příbuzné výše zmíněné narátorky z Plaveckého Štvrtka. Podle údajů z roku 1977 žilo přímo v obci zhruba 11 romských rodin v 9 domech,⁸⁵ z toho tři domy byly novostavby.⁸⁶ Šlo o velice malou část místních romských rodin, neboť jejich celkový počet byl 70. „*Zmrzlých Cigánov*,“⁸⁷ jak nazývala pamětnice romské rodiny žijící v dřevěných domcích v osadě, bylo mnohem více, tj. 55. Tři další rodiny měly v osadě postavené starší domky⁸⁸ a jedna si v roce 1977 zbudovala nový dřevěný domek. Právě nepoměr mezi Romy a Romkami žijícími v osadě a v obci ukazoval na poměrně omezené možnosti přesunu romského obyvatelstva do obce. „*Rómovia tu mali domy, ale už ich deti boli v chatríach a búdach, [...] nechceli dovoliť, aby sme si stavali, množili sa*,“⁸⁹ upozornila místní romská pamětnice na nevráživost neromského obyvatelstva a diskriminační přístup jak vůči výstavbě nových domů Romů a Romek v obci, tak v samotné romské osadě. Zároveň tím poukázala na to, že se pro místní romské obyvatelstvo socioekonomické a bytové podmínky oproti předchozí generaci v době socialismu spíše zhoršily. Přitom již v padesátých letech probíhala v několika lokalitách malackého okresu, mj. i v Plaveckém Štvrtku komplexní bytová výstavba.⁹⁰ Ostatně v hospodářském výhledu na rok 1956 se hovořilo o zhruba 109 plánovaných bytových jednotkách.⁹¹ Jednalo se však většinově o podnikové byty, které údajně patřily především Československým naftovým dolům v Hodoníně a byly následně přiděleny jeho zaměstnanecku. V rámci individuální bytové výstavby byla vydána pouze dvě stavební povolení kvůli

85 ŠABA-M, f. MNV PŠ, inv. č. 253, kart. 38, fasc. 2/1978, Bytová situácia cig. obyvatelov v obci PŠ.

86 Ručně psané poznámky z rozhovoru s pamětnicí z 15. 8. 2024.

87 O podobném počtu domků hovořila i pamětnice, viz výše.

88 Tamtéž.

89 ŠABA-M, f. ONV MA (1945–1960), odb. org. inv. č. 830, kart. 910, fasc. „Správa o plnění plánu národního hospodářstva okresu Malacky za 2. čtvrtrok 1957“, s. 17. Tehdy se za rok 1956 dokončilo zhruba 12 bytových jednotek.

90 Viz ŠABA-M, f. ONV MA (1945–1960), odb. org. inv. č. 830, kart. 910, fasc. Správa o plnění plánu národního hospodářstva okresu Malacky za 1. čtvrtrok 1956, s. 7.

91 Tamtéž.

omezení ze strany ONV v Malackách z důvodu vyšší míry nedostavěnosti dříve schválených staveb.⁹² Tato právně překerní situace byla často obcházena skrze „černou výstavbu“ domů bez stavebního povolení.

K zásadnější změně došlo až v druhé polovině sedmdesátých let. Roku 1978 vyčlenil MNV v Plaveckém Štvtku ve svém katastru lokalitu u plynovodu prakticky jako jedinou možnou pro výstavbu domů pro romské obyvatelstvo.⁹³ Stávající dřevěné i zděné domy, které se v té době nacházely v tehdejší místní romské osadě, neměly být legalizovány, neboť se počítalo s jejich likvidací a novou družstevní výstavbou v gesci bytového družstva v Malackách. Tento výběr měl být dále přezkoumán a podle vytyčeného plánu měla nejpozději v roce 1981 vzniknout zastavovací studie.⁹⁴ Tu vypracoval Útvar hlavního architekta ONV Bratislava-vidiek. Počítala se stavbou dvojdomků pro romské rodiny u ochranného pásma plynovodu. Celkem 41 rodinných domů mělo být postaveno ve dvou řadách oddělených zmiňovaným plynovodem, a to na třech parcelách, na nichž stála a dodnes stojí místní romská osada. Při výstavbě dvojdomků se pracovní skupina inspirovala především dvěma lokalitami, tj. dvojdomky v Trebišově a modelem výstavby v Zohoru. Ve složce s projektovou dokumentací se navíc nachází blíže nespecifikované projekty typizované výstavby vyžádané od ONV Košice-vidiek. Na základě projektu měl být vytvořen geometrický plán, který by sice pracoval s typizovanou výstavbou, ale přizpůsobenou lokálními požadavkům. S počtem domů však nekorespondoval počet romských rodin, kterých bylo 46. Podle harmonogramu, který byl schválen na pracovní poradě, měla být výstavba zahájena v květnu 1983.

V souvislosti s plánovanou výstavbou dvojdomků pro romské obyvatelstvo v Plaveckém Štvtku a přípravou jeho přestěhování z dřevěných a zděných domků do nových bytů byla v roce 1978 vytvořena tzv. čtrnáctičlenná „pracovní skupina pre experiment“, která se měla zaměřovat na zlepšení zdravotní výchovy a „zvyšovanie sociálno-hygienickej úrovne“ a připravovat místní Romy a Romky na přesun do moderního bydlení.⁹⁵ Tyto kroky se nesly v duchu státní politiky a usnesení vlády č. 133/1978, které se zaměřovalo dobovým pojmem na intenzifikaci „skultúrneho cigánskych obyvateľov“. Jeho rozpracování *Komisií vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov* zahrnovalo různé úlohy hlavně v oblasti bydlení a hygieny.⁹⁶ Plavecký Štvtok se stal jednou z devatenácti sledovaných romských osad, ve kterých měl

92 ŠABA -M, f. MNV PŠ, inv. č. 252, kart. 38, fasc. 187/1978.

93 Tamtéž.

94 SNA, f. EH, neinventarizovaný, kart. 20, Opatrenia Komisie vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov na zabezpečenie uznesení vlády SSR č. 133/78 a Výboru SNR pre veci sociálne a zdravotné č. 49/1978.

95 SNA, f. EH (Komisie vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov), neinventarizovaný, kart. 21, r. 1979, Poznatky z experimentu zvyšovania hygieny a zdravotného uvedomenia cigánskych občanov vo vybraných osadách, září 1979, s. 3.

96 ŠABA-M, f. ONV BA-vidiek, neinventarizovaný, kart. 103, Zápisnica zo zasadnutia P-ONV, 28. 8. 1980, Vývoj skultúrného zaostalo žijúcich cigánskych obyvateľov v okrese BA-vidiek v r. 1976–1980, referát na plénum, s. 3.

tento celoslovenský „experiment“ probíhat. Zmiňované komise vznikaly v září a říjnu 1978, měly monitorovat situaci a plnit vytyčené úkoly. Na základě získané empirie mělo následně probíhat pravidelné roční vyhodnocování a významné poznatky měly být následně aplikovány v jiných osadách po celém Slovensku.⁹⁷

Kromě výše zmíněného se skupina zaměřovala na zlepšení školní docházky romských dětí, výstavbu nových plechových záchodů nebo zaměstnávání místních Romek. V osadě v Plaveckém Štvrtku prováděla pravidelné kontroly, monitorovala tak situaci a místní bytové a hygienické podmínky. Z dokumentace k projektu není jasné, zda a do jaké míry se k jeho schvalování mohli vyjádřit místní Romové a Romky. I zde, podobně jako v Podunajských Biskupicích, byla patrná jistá snaha zapojit romské obyvatelstvo z osady do celého procesu. Po prvním zasedání pracovní skupiny v září 1978 byla uspořádána beseda s Romy a Romkami, které se účastnilo zhruba 28 lidí z osady. Kdo byl ale na jednáních pracovní skupiny přítomen pravidelně, byla Margita Kukiová z Tomášova, která v té době působila v pozici tajemnice „komisie pre riešenie otázok cigánskeho obyvateľstva“ ONV Bratislava-vidiek a v osmdesátých letech se stala předsedkyní MNV v Tomášově. Právě zmiňovaná Margita Kukiová zastávala v celém „bytovém experimentu“ zásadní roli tajemnice, koordinovala jednání pracovní skupiny a přidělovala jednotlivé úkoly.

Tato výstavba však nikdy nebyla realizována, podobně jako nebyla nikdy zrealizována vodovodní přípojka a kanalizace, které v nově vzniklé části obce měly být podle zmiňovaného plánu zbudovány. V roce 1983 bylo na schůzi rady ONV konstatováno, že plánovaný „experiment“ selhával, romské obyvatelstvo údajně páchalo více přestupků než Romové a Romky z jiných okresů a nezúčastňovalo se „na akciách“.⁹⁸ Na změnu v politickém kursu týkajícího se bytové politiky ostatně poukazuje i aktivita tzv. místní „komisie pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov“, frekvence jejíchž schůzek poklesla z průměrného počtu 6–9x ročně na jednu jedinou schůzi v roce 1984, a to ještě se slabou účastí.⁹⁹ Zápis z diskuse týkající se zprávy o fungování MNV v Plaveckém Štvrtku ukazuje, že místní Romové a Romky rezignovali na vyčkávaní na možnou budoucí výstavbu a pokračovali v nelegální výstavbě dalších domků, jemuž se MNV snažil zabránit.¹⁰⁰ V tomto období, kdy došlo ke změně politiky MNV vůči Romům a Romkám v osadě v Plaveckém Štvrtku, lze pozorovat rovněž proměny v předsednictvu MNV. Předsedu MNV Joachima Kovára, který byl výstavbě nových domků pro romské obyvatelstvo nakloněn, nahradil v roce 1981 František Filípek. Problematické

97 ŠABA-M, f. ONV BA-vidiek, neinventarizovaný, kart. 120, Zápisnica zo zasadnutia R-ONV, 26. 4. 1983, s. 20.

98 ŠABA-M, f. ONV BA-vidiek, neinventarizovaný, kart. 135, Zápisnica zo zasadnutia R-ONV 26. 2. 1985, Správa o činnosti MNV PŠ od 1. 7. 1981.

99 Tamtéž, s. 5.

100 ŠABA -M, f. MNV PŠ, inv. č. 252, kart. 38, fasc. 187/1978, Záznam napísaný na MNV v PŠ, 11. 4. 1979 s príležitosti rokovania o výstavbe rodinných domov pre cigánskych obyvateľov.

bylo rovněž zajišťování financí určených na výstavu, obzvlášť v případě, kdy dané romské rodiny nebyly příliš majetné a nemohly splácet půjčky poskytnuté MNV na typizovanou výstavbu.¹⁰¹ Předseda MNV, zástupce Útvaru hlavního architekta i Margita Kukiová si již v dubnu 1979 při pohledu do katalogu jednotlivých typizovaných řadových domků uvědomovali, že jsou tyto domky „z *bladiska cenovej relácie* [...] *pre týchto občanov nedostupné*.“¹⁰²

Jedním z faktorů nerealizace výstavby dvojdomků či chybějící participace místních romských politických představitelů a představitelky mohl být i latentní konflikt mezi romským a neromským obyvatelstvem v Plaveckém Štvrtku. Charakteristika obce Plavecký Štvrtok vypracovaná v roce 1972 pro interní účely OV ZCR kvůli budoucí koncepci tamní kulturně-výchovné práce se zmiňovala o narušeném soužití mezi romským a neromským obyvatelstvem, mezi mládeží a dospělými, kteří se spíše izolovali a příliš se nezapojovali do dalších aktivit. U dětí tomu tak však údajně nebylo.¹⁰³ „*Narušovanie občianskeho spolunažívania*“, spojené v některých případech terminologicky s přídavným jménem socialistický, o kterém hovořila zpráva z komise ochrany veřejného pořádku z osmdesátých let, vyplývalo ze sledování romské kriminality, která se převážně skládala z rušení nočního klidu, potyček pod vlivem alkoholu nebo nelegálního prodeje hub či lesních plodů. Právě tyto aspekty se promítaly do vnímání romských aktérů a akterek z osady ze strany majority a také do vnímání možností jejich participace v osmdesátých letech.

Předseda MNV Filípek v Plaveckém Štvrtku hovořil např. v polovině osmdesátých let o neaktivním romském obyvatelstvu, které se de facto nezajímalo o změnu svých bytových podmínek.¹⁰⁴ Tvrzení však nekorespondovalo s předchozími snahami ze strany Romů a Romek o změnu jak prostřednictvím struktur ZCR, tak komise ONV „*pre riešenie otázok cigánskeho obyvateľstva*“ a její tajemnice Margity Kukiové. Podobná argumentace a viktimizace romského obyvatelstva v osadě mohla posloužit k tomu, aby se plánovaná výstavba stala bezpředmětnou, protože na ní plavečtí Romové a Romky dostatečně neparticipovali. Přitom MNV v Plaveckém Štvrtku patrně pokračoval v dřívějších praktikách blokování odprodeje starších domů romským

101 Tamtéž. Dobrý postřeh vycházející z důvodové zprávy k dokumentu o bytové politice z předsednictva ÚV KSČ uvádí Tomáš Vilímek a Jaroslav Pažout. Družstevník nesl poměrně velkou finanční zátěž. Nejenže musel uhradit prakticky polovinu investičních nákladů, ale také musel pravidelně platit všechny provozní výdaje (Vilímek, Pažout 2023: 237).

102 ŠABA-M, f. OV-ZCR BA-vidiek, neinventarizovaný, kart. 1, fasc. Prejavy, uznesenia, správy, plány činnosti, hodnotenia, org. pokyny 1969–1972, Plán kulturno-výchovnej práce medzi občanmi cigánskeho pôvodu v obci Plavecký Štvrtok na obdobie od 1. 10. 1972 do 31. 4. 1973.

103 ŠABA-M, f. MNV PŠ, inv. č. 257, kart. 39, fasc. Zápis do obecnej kronika za rok 1981, s. 5.

104 Více k tématu uplatňování podobných praktik viz SNA, f. ÚV ZCR, inv. č. 61, kart. 30, fasc. MO ZCR Bratislava-vidiek, různé, Zápisnica z ustanovujúcej schôdze založenia MO ZCR v PŠ, 26. 7. 1969, s. 1.

rodinám, neudělování stavebních povolení, což následně vedlo ke kritizované nelegální výstavbě v osadě.¹⁰⁵ Podle statistických dat uvedených ve zprávě „komisie pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov“ žilo v romské osadě u plynovodu v letech 1986–87 309 z celkového počtu zhruba 381 místních Romů a Romek, respektive 59 rodin v celkovém počtu 44 dřevěných domů.¹⁰⁶ Nadpoloviční většina z nich, tj. zhruba 30 rodin, usilovala o přestěhování z místní osady do zcela jiné lokality mimo Plavecký Štvrtok. Z tohoto důvodu místní Romové a Romky tedy ani v této době – až na jeden případ – prakticky nepodávali žádosti týkající se individuální bytové výstavby, popř. ve čtyřech případech svá nová obydlí postavili z vlastní iniciativy načerno. Pamětník F. B. zmiňuje, že v osmdesátých letech se přestěhovalo vícero romských rodin do různých lokalit v rámci okresu Bratislava-vidiek, do Nitry, na Moravu, do Podunajských Biskupic či jižních Čech.¹⁰⁷

Vykreslování místní romské osady jako hrozby představuje jakousi kontinuitu snah MNV postavit Romy a Romky do pozice objektů sekuritizace, a to až do současnosti.¹⁰⁸ Soužití romského a neromského obyvatelstva je v současné době v některých člancích charakterizováno na bázi binárních opozic. Zatímco s obcí je bezprostředně spojován klid, představa nebezpečí a konflikty jsou externalizovány do romské osady¹⁰⁹ – v posledních desetiletích se média zaměřovala na konflikt mezi tzv. „bučanskými“ a místními. Nejedná se o nový jev, topos „*naruš[ovanie] občansk[ieho] spolunažívani[a]*“¹¹⁰ se objevoval v obecní dokumentaci místního soužití minimálně od druhé poloviny osmdesátých let.¹¹¹ Je možné, že jeho využívání v dokumentech MNV v Plaveckém Štvrtku bylo podmíněno mj. selháním zmíněného „experimentu“ v Plaveckém Štvrtku.

105 Zuzana Kumanová se Plaveckému Štvrtku věnovala v sérii tří článků publikovaných v 90. letech ve *Slovenském národopise*. Ve své studii zaměřené na demografii uvádí údaje pro rok 1989, tj. 283 osob, necituje však, z jaké statistiky přesně vychází (Kumanová 1997: 88). V článku o etnicitě sice zpřesňuje, že se jedná o evidenci místní správy, ale dále ji blíže nespecifikuje (Kumanová 1998: 50). Poslední studie se věnuje věkovému rozložení (Kumanová 1999).

106 Ručně psané poznámky z rozhovoru vedeného s F. B., 8. 5. 2024.

107 Jedná se o koncept, který byl použit poprvé v 90. letech pro postihnout diskursivních snah vykreslit někoho nebo nějakou skupinu lidí jako sociální hrozbu (van Baar, Ivasiuc, Kreide 2019: vi). Důkladnější rozbor a souhrn literatury k sekuritizaci lze nalézt v úvodu tematického čísla časopisu *Romano džaniben* z roku 2023 (Ort 2023c).

108 *Pravda* 12. 2. 2022, Mikulíková, Ž. Temný mrak nad Plaveckým Štvrtkom. Osada nad plynovodom je problém. Dostupné z: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/616659-temny-mrak-nad-plaveckym-stvrtkom-osada-nad-plynovodom-je-problem/> [cit. 5. 5. 2024].

109 ŠABA -M, f. MNV PŠ, kart. 17, inv. č. 78, Zápisnica P-MNV z 14. 6. 1988, Správa o porušovaní socialistickej zákonnosti v obci Plavecký Štvrtok za obdobie od 1. 6. 1987 do 1. 6. 1988.

110 Tamtéž, Správa o činnosti komisie OVP MNV za rok 1987.

111 SNA, f. ÚV ZCR, inv. č. 61, kart. 30, fasc. MO ZCR Bratislava-vidiek, různé, Zápisnica zo zakládajúcej schôdze MO ZCR v PB.

Prítom napätí medzi romským a neromským obyvateľstvom v obci má mnohem hlbší kořeny a lze je pozorovat rozhodně již od období druhé světové války. Jak udává F. B., v Plaveckém Štvrtku bylo v této době mnoho místních Neromů zapojených do Hlinkovy gardy. Fungování pozdější MO ZCR, přestože nemělo zásadnější dopad na proměnu bytových podmínek biskupických a plaveckých Romů a Romek, dává rovněž nahlédnout do dynamiky vztahů mezi místním romským a neromským obyvateľstvem. Zatímco v zápise ze zakládající schůze MO ZCR v Podunajských Biskupicích je patrná angažovanost předsedy MNV Imricha Mandliho, který se schůze účastnil, přestože zde kritizoval nedostatečnou školní docházku romských dětí,¹¹² v zápisech ze schůzí MO ZCR v Plaveckém Štvrtku je patrný nezájem štvrteckého MNV. Na ignoraci aktivit místní romské organizace ze strany MNV si ostatně stěžoval i Viliam Zeman v korespondenci s předsedou ÚV ZCR Antonem Facunou.¹¹³ Jak zmiňovaná korespondence, tak i zápisy ze schůzí ukazují na napjaté vztahy mezi neromským a romským obyvateľstvem v Plaveckém Štvrtku, které byly poznamenány konflikty a aplikováním principu kolektivní viny na veškeré romské obyvateľstvo v osadě za kriminální činy spáchané jednotlivci, za bitky nejčastěji před hostincem nebo před místním bufetem.¹¹⁴

Předmětem stížností byla nelegální výstavba dřevěných domků či přistěhování Romů a Romek z jiných obcí do Plaveckého Štvrtka, které MNV nechťelo přihlásit k trvalému pobytu. Mezi nimi byly patrně i některé lábské rodiny, které se vystěhovaly ze zaniklé osady nejprve do českých zemí a vrátily se pak do osady v Plaveckém Štvrtku. Do zániku lábské osady a dalšího vyostření konfliktů mezi romským a neromským obyvateľstvem se patrně negativně propjala potyčka z první poloviny šedesátých let mezi lábskými Romy a neromským obyvatelem Plaveckého Štvrtka, který v důsledku konfliktu zemřel.¹¹⁵ Z usnesení rady MNV z března 1969 byl rovněž patrný nesouhlas s přestěhováním dalších romských rodin z osady u dnešního plynovodu do obce a tzv. „politikou rozptylu“ v rámci intravilánu. Představa zástupců a zástupkyň rady o bytové politice před tím, než se v obci projednával výše zmíněný „bytový experiment“, spočívala v záměru demolice domů v osadě a přestěhování tamějších romských rodin do jiných obcí.¹¹⁶ Rasistické projevy vůči místním Romům a Romkám se v šedesátých letech množily a stupňovaly. Zaznívaly nadávky jako „Hitlera na vás“,“¹¹⁷ na

112 Tamtéž, Dopis Viliama Zemana Antonu Facunovi, 20. 9. 1969.

113 Tamtéž, Dopis Viliama Zemana Antonu Facunovi, 20. 9. 1969.

114 Tamtéž, Usnesenie rady MNV v PŠ, 6. 3. 1969, s. 1.

115 Záznam rozhovoru z 16. 10. 2024 s pamětníkem F. B.

116 SNA, f. ÚV ZCR, inv. č. 61, kart. 30, fasc. MO ZCR Bratislava-vidiek, různé, Usnesenie rady MNV v PŠ, 6. 3. 1969, s. 2.

117 Tamtéž, Dopis Viliama Zemana Antonu Facunovi, 20. 9. 1969.

železniční stanici křičel příslušník VB ze Zohoru na plaveckou Romku, že by ji měli vyhodit ze staničního bufetu se slovy „*Cigánov treba naložiť len na papierovú lod'a preč s nima.*“¹¹⁸ Z dalších zpráv vyplývá, že místní neromské starší děti házely kameny a bily mladší romské děti. Zhruba 150 neromských sousedů a sousedek se účastnilo i napadení místní romské osady u plynovodu, ke kterému došlo v roce 1968 či 1969. Patrně v této době, na přelomu šedesátých a sedmdesátých let byl vypálen dům Roma (H.) U. Z.¹¹⁹ Silná nevraživost ze strany majority přetrvávala i v následujících dekádách.

Pokud srovnám pozdější situaci v Plaveckém Štvrtku s výstavbou v Podunajských Biskupicích, Plavecký Štvrtok se v první řadě potýkal s nedostatkem vhodných stavebních parcel, což je problémem do současné doby. Obyvatelstvo Plaveckého Štvrtku bylo většinově slovenské, takže v této lokalitě až na dvě výjimky nedošlo ke konfiskacím majetku (Turcsány, Duchoň 2015: 126), čímž by obec získala volné pozemky využitelné na výstavbu pro romské rodiny. Zároveň se zde neuvažovalo o výstavbě romských domků rozptýlených po obci jako v Podunajských Biskupicích, ale pouze o koncentrovaném, vymezeném a odděleném prostoru. Tato skutečnost je podmíněna i vztahy mezi romským obyvatelstvem z osady a neromským obyvatelstvem z intravilánu obce, které se stavělo odmítavě nejen vůči výstavbě nových obydlí, ale také se vymezovalo vůči početnějším snahám Romů a Romek z osady přesídlit do obce. V posledních letech je pro změnu diskutována nebezpečnost staveb postavených v bezprostřední blízkosti plynovodu. Přitom s pokračováním existence romské osady v jeho blízkosti bylo počítáno v roce 1978 samotným MNV, ONV a dalšími orgány okresní a místní správy. Romská osada je navíc situována v 3. ochranném pásmu přírodní rezervace Bezodné, jež vznikla v roce 1964.¹²⁰ Tento aspekt nebyl prakticky příliš tematizován až do počátku osmdesátých let. Tato diskursivní změna souvisela s příklonem k tématu životního prostředí a také s několikaletými snahami o vyhlášení CHKO Záhorie, které byly uskutečněny v roce 1988. Tehdy se lokace romské osady stala i předmětem kritiky ze strany úředníků a úřednic majících v gesci agendu životního prostředí.

I v Plaveckém Štvrtku bylo romské obyvatelstvo přizváno k diskusi nad plánovanou výstavbou – oproti Podunajským Biskupicím však byla účast Romů a Romek z osady v Plaveckém Štvrtku disproporčně malá. Plavecký Štvrtok navíc narážel na zásadní problém spočívající v nedostatku financí, který zde nebyl vyřešen jiným způsobem jako v případě Podunajských Biskupic, a to zajištěním

118 Tamtéž, Zápisnica z ustanovujúcej schôdze založenia MO ZCR v PŠ, 26. 7. 1969.

119 Ručně psané poznámky z rozhovoru vedeného s F. B., 8. 5. 2024, nahrávka rozhovoru s F. B. a z rozhovoru s pamětníci z 15. 8. 2024.

120 Zoznam osobitne chránených častí prírody SR. Dostupné z: <https://data.sopsr.sk/chrane-objekty/chrane-uzemia/detail/9> [cit. 5. 10. 2024].

materiálu z bouraček. V obou případech se rovněž ukazuje důležitost politické reprezentace v dané obci – zda byla výstavbě nakloněna, a především zda byla ochotna hledat cenově dostupné alternativy k zajištění bydlení pro místní Romy a Romky. V případě Plaveckého Štvrtku mohla proměna těchto faktorů sehrát roli v tom, proč nedošlo k zásadnější proměně bytových podmínek romského obyvatelstva v místní osadě, a to prakticky až dodnes, přestože byla „likvidácia“ tamější romské osady prioritizována ze strany nejvyšších státních orgánů na Slovensku, KNV a ONV a měla být uskutečněna již do roku 1990. Namísto toho dodnes pokračují sekuritizační tendence.

3.3 Politické angažmá místních Romů v ZCR a na MNV

„Chcem ako člen zväzu dať všetky sily na to, aby zväz svoje plánované úlohy zvládol a ciele splnil.“¹²¹

(Viliam Zeman, 1969)

Členská přihláška organizace Zváz Cigánov-Rómov byla oboustranná a v úplném závěru dávala možnost novým členům a členkám uvést ve vlastním vyjádření cokoli, co daný člověk považoval za důležité zmínit – artikulovat vlastní názor na vznikající svaz, očekávání či závazky týkající se aktivního zapojení do svazu či práce na prosazování jeho cílů. V tomto duchu v ní reagoval Viliam Zeman, autor koncepce bytové politiky OV ZCR, který sehrával klíčovou roli na MNV v Plaveckém Štvrtku i v Okresním výboru ZCR Bratislava-vidiek, a spojoval tak tyto dva odlišné druhy participace, či drobný počet jiných členů a členek místního ZCR.¹²² Kromě nejčastějších aktivit jako pořádání kulturních či sportovních akcí pro děti a dospělé a pohovorů s romskými rodiči ohledně školní docházky jejich dětí¹²³ se členové a členky MO ZCR zaměřovali právě na řešení praktických bytových problémů místních romských obyvatel, jako bylo například dokončení vodovodní přípojky nebo osvětlení přístupové cesty do místní romské osady.

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let se v řadách členstva MNV v Plaveckém Štvrtku nacházeli hned dva Romové. Jedním z nich byl právě Viliam Zeman, poměrně výrazná figura romské lokální politiky, který byl od roku 1969

121 SNA, f. ÚV ZCR, inv. č. 61, kart. 30, fasc. MO ZCR Bratislava-vidiek, členská přihláška Viliama Zemana.

122 Místní organizace ZCR v Plaveckém Štvrtku čítala více než 29 osob, z čehož bylo minimálně 11 žen.

U seznamu členů a členek MO ZCR PŠ, podobně jako v případě Podunajských Biskupic, není zmíněno, z jakého období přesně pochází, je zde pouze uvedeno časové rozpětí spisů 1971–1972. Viz ŠABA-M, f. OV - ZCR BA-vidiek, neinventarizovaný, kart. 4, fasc. Členské legitimace PŠ, Zoznam členov MO ZCR PŠ.

123 Tamtéž, Plán práce a činnosti na rok 1972.

i tajemníkem OV ZCR Bratislava-vidiek¹²⁴ a později dokonce kandidoval na předsedu okresního výboru svazu a tuto funkci také od roku 1971 vykonával. Jeho poslanecká dráha na MNV v Plaveckém Štvrtku začala již v roce 1964¹²⁵ a svou aktivitou zastíňoval i předsedu MO ZCR Jozefa Galbu a o něco později i Justýnu Galbovou.¹²⁶ Viliam Zeman pocházel z dělnické rodiny a sám se vydal podobnou cestou. Vyučil se zedníkem a následně pracoval na různých pracovištích v okolních obcích a v Bratislavě. Tehdejší předseda MNV v Plaveckém Štvrtku jej ve vyžádaném kádrovém posudku z června 1971¹²⁷ hodnotil velice pozitivně jako pracovitého, bezúhonného a otevřeného člověka, který byl „*stály v práci*“¹²⁸ a snažil se zabezpečit svou pětičlennou rodinu. Zároveň již v sedmdesátých letech pracoval jako poslanec MNV a zasazoval se o zlepšení podmínek v tamější romské osadě. Co však bylo vnímáno z pozice předsedy MNV negativně, bylo jeho nedostatečné zapojení do zlepšení školní docházky romských dětí a také zanedbávání podpory svépomocného vylepšení bytových podmínek v osadě.

Druhým romským poslancem MNV v Plaveckém Štvrtku byl Vojtech Biháry, který byl organizovaný i v ROH a pracoval v zemědělském stavebním sdružení v Blansku, kam dojíždělo za prací více místních Romů a Romek.¹²⁹ V Blansku byli na práci vždy kontinuálně 10 až 20 dní, a pak jeli na pár dní zpět domů za rodinami.¹³⁰

Na konci osmdesátých let byli v lokální politice aktivní opět dva Romové. Jeden z nich, zmiňovaný Viliam Zeman, který byl přímo zvoleným poslancem místního MNV a zároveň členem komunistické strany. V této době už pracoval jako mistr ve stavebním podniku v Bratislavě, kam pravidelně dojížděl. Druhý z nich, Milan Biháry pocházející z místního původně kovářského rodu, rovněž pracoval ve stavebnictví v Bratislavě. V této době byla většina místních Romů právě často zaměstnávána ve stavebních firmách buď v Bratislavě, v Malackách,

124 SNA, f. ÚV ZCR, inv. č. 61, kart. 32, fasc. Vznik OV ZCR Bratislava – vidiek, Okresná konferencia, Výpis zo zápisnice z ustavujúcej schôdze založenia Okresného výboru Zväzu Čigánov-Rómov – OV Bratislava – vidiek. Členem organizace byl již od září 1969. ŠABA-M, f. OV-ZCR BA-vidiek, neinventarizovaný, kart. 4, fasc. Členské legitimace PŠ, Členská legitimace Viliama Z.

125 ŠABA-M, f. OV-ZCR BA-vidiek, neinventarizovaný, kart. 2, fasc. Kádrové posudky, Charakteristika tajomníka OV ZC-R pre Blavu-vidiek s. Z. ze 16. 6. 1971.

126 Tamtéž, Členská přihláška Justiny Galbové.

127 Kádrové posudky představovaly sice cenný zdroj informací o životních trajektoriích daných aktérů a akterek či jejich rodinného zázemí, je však potřeba k nim přistupovat kriticky jako k subjektivně utvářeným hodnocením z pozice moci místních státních a politických orgánů. Zároveň je potřeba přistupovat podobně kriticky i k údajům v nich poskytnutých, na nichž je vidět limity jejich informačních zdrojů, což je patrné i na kádrovém posudku pamětníka F. B. Výrazný je rovněž kontrast mezi pozitivním hodnocením Viliama Zemana a negativně laděnými posudky ostatních Romů a Romek žijících v místní osadě.

128 Tamtéž, k. 2, fasc. Kádrové posudky, Posudek předsedy MNV PŠ na Viliama Z. z 25. 6. 1971. Dokument je bez názvu, proto je charakteristika dokumentu v češtině stejně jako v podobně se vyskytující situacích.

129 Tamtéž, kart. 4, fasc. Členské legitimace PŠ, Členská přihláška Vojtecha B.

130 Ručně psané poznámky z rozhovoru vedeného s F. B., 8. 5. 2024.

na Moravě, nebo v okolních obcích. Milan Biháry sice nebyl poslancem MNV, ale angažoval se v politické činnosti jako člen místní „komisie pre otázky cigánskych obyvateľov“, podobně jako i Viliam Zeman.¹³¹ Oba byli navíc v šedesátých a sedmdesátých letech organizováni v ZCR, Milan Biháry navíc pracoval v Buťikeru, hospodářském podniku ZCR.¹³² Na základě poznámky v zápisu z roku 1987 a výpovědi místního pamětníka F. B. se lze domnívat, že zatímco Milan Biháry bydlel v místní romské osadě, Viliam Zeman si postavil domek přímo v obci, což se stalo předmětem různých spekulací.¹³³

Práce pro MNV nebyla jediným projevem participace ve státním socialismu. Další z možností bylo členství v některé ze společenských organizací. Oproti Podunajským Biskupicím však byla participace místních Romů a Romek v Plaveckém Štvrtku ve společenských organizacích nižší. Důvodem mohlo být nepřijetí ze strany majority, nedostatečná atraktivita činnosti organizací nebo v případě dospělého romského obyvatelstva např. větší distance mezi pracovištěm a domovem.

3.4 Účast dobrovolná, ale o to více vyžadovaná

„Mám zato, že títo súdruhovia mali by sa zamyslieť nad takýmto ich prístupom k schôdzkovej činnosti v MNV, a v tomto roku vylepšiť a nájsť si čas zúčastniť sa každého plenárneho zasadnutia MNV, keďže je to v roku iba 5x.“¹³⁴

(Tajemnice MNV ve zprávě hodnotící činnost poslanců MNV, 29. 6. 1989)

Při hodnocení poslanců MNV, které předložila tajemnice MNV 29. června 1989, oproti dřívějším velice kladným popisům nevycházela bilance poslance MNV Viliama Zemana příliš pozitivně. Z šesti konaných zasedání v roce 1988 se účastnil pouze dvou, což tajemnice vnímala jako „nedoce[nenie] schôdzko[vej] činnost[i]“¹³⁵. Ve zprávě ovšem neuvádí možné důvody negativně hodnocené vysoké míry neomluvené absence, na kterou, mimo jiné, mohlo mít vliv i pravidelné dojíždění do Bratislavy za prací.¹³⁶ Ostatně vyšší neúčast pro pracovní vytížení rozhodně nebyla výjimečná a objevovala se

131 ŠABA -M, f. MNV PŠ, kart. 17, inv. č. 77, Správa o plnení „opatrení na zabezpečenie ďalšieho skultúrnenia cigánskych obyvateľov v rokoch 1986–1990 za 1. polrok 1987“.

132 ŠABA-M, f. OV-ZCR BA-vidiek, neinventarizovaný, kart. 4, fasc. Členské legitimace PŠ, Členská přihláška Milan B.

133 Ručně psané poznámky z rozhovoru vedeného s F. B., 8. 5. 2024.

134 ŠABA -M, f. MNV PŠ, inv. č. 79, kart. 17, Zápisnica P-MNV PŠ z 29. 6. 1989, Správa o účasti poslancov na zasadnutiach orgánov MNV a ich aktivita za r. 1988, s. 1. Pro rok 1989 se počítalo s pěti plenárními schůzemi, o jednu méně oproti předchozímu roku.

135 Tamtéž.

136 Tamtéž, kart. 16, inv. č. 74, Prezenčná listina P-MNV PŠ z 23. 8. 1984 je u jména Viliama Zemana uvedeno „omluven – v práci“.

i u jiných členů a členek komisí MNV.¹³⁷ Do neúčasti se patrně promítala i nemožnost prosadit svou agendu.

Předmětem kritiky tajemnice MNV nebyla jen neúčast, ale také ne-aktivní účast, která znamenala fyzickou přítomnost na jednání bez jakéhokoliv komentáře v diskusi. Navíc přitom podle ní nestačilo pouze artikulovat daný problém. Pojmenování palčivého místa sice znamenalo významný krok, ale vznášení pouhé kritiky nepřispívalo k tvorbě pozitivního programu na jeho řešení. Z pozice státních orgánů byla vnímána účast na schůzích jako výsada, obnášející i zodpovědnost vůči voličstvu, přestože byli kandidáti a kandidátky stvrzováni de facto formálně, v podobě ritualizovaných limitovaných voleb. Pravidelná neúčast na schůzích mohla rovněž představovat vyjádření neloajality vůči státně-socialistickému zřízení a neplnění povinností. Ideál politické participace představovala prakticky 100% účast a být aktivní v debatách na schůzích s konstruktivními návrhy na řešení partikulárního problému. Dříve však byl Viliam Zeman v obecních záležitostech nebyvale aktivní. Zápisy ze schůzí kulturně-výchovné komise z roku 1971 ukazují, že se účastnil pravidelně prakticky každé schůze, což nebylo mezi členstvem příliš obvyklé. Popisovaná změna a reflektovaný pokles participace Viliama Zemana mohly souviset s problematickým prosazováním agendy, která byla pro něj důležitá, čemuž by mohl nasvědčovat případ ze závěru osmdesátých let. V březnu 1989, při jednání rady MNV, na kterém byly projednávány i žádosti a stížnosti místního obyvatelstva, byla formulována jedna stížnost, která pocházela právě od Viliama Zemana, ohledně nepovolení romského plesu.¹³⁸ Její znění se mi prozatím nepodařilo dohledat, je možné, že se nedochovala. V každém případě je jistým dokladem formy politické participace, která se neshodovala s deklarovaným ideálem platným pro místní národní výbor. Zastupovala totiž pouze partikulární zájmy, nebyla osvětovou činností a nesměřovala ke zlepšení socioekonomických podmínek místního romského obyvatelstva, a nebyla tak v souladu se státní politikou.

Po sametové revoluci, v prosinci 1989, se na schůzi pléna MNV projednávaly i změny v poslanectvu MNV. Kádrové změny se téměř netýkaly nikoho jiného než Viliama Zemana, který se ovšem plenárního zasedání opět neúčastnil. Poslanec MNV Pavol Ruža tehdy navrhoval ONV zrušit příslušné „*komisie pre riešenie cigánskej otázky*“.¹³⁹ Přestože vyhlídky na angažovanost Romů a Romek na úrovni MNV se na sklonku roku 1989 zdály být poměrně chmurné a vypadalo to, že demokratická tranzice bude spojena s vytlačáním Romů a Romek z lokální politiky,

137 Tamtéž, kart. 17, inv. č. 79, Zápisnica P-MNV PŠ z 28. 9. 1989, Správa Komisie školstva a kultúry o výchovno-vyučovacích výsledkoch v škol. roku 1988/89 a činnosti komisie, s. 2.

138 Tamtéž, Zápisnica P-MNV PŠ z 27. 4. 1989, Správa o činnosti rady MNV v PŠ za obdobie 8. 3. 1989 – 27. 4. 1989, s. 1.

139 Tamtéž, Zápisnica P-MNV PŠ z 28. 12. 1989, s. 3.

první i druhá plenární schůze roku 1990 naopak představovaly jistý příslib jejího dalšího rozvoje. Na konci března se totiž na MNV v Plaveckém Štvtku nově nacházelo pět romských poslanců. Konkrétně to byl Bohuslav Jankovič, členové zdravotní a sociální komise Milan Biháry a Pavol Zeman, původně na Moravě pracující strojní zámečník Bohuslav Zeman, jenž se stal členem komise ochrany veřejného pořádku, a – Viliam Zeman.¹⁴⁰ Přítomnost poslance MNV Viliama Zemana a Biháriových signalizuje jistou kontinuitu v personálním složení místní romské politiky, a to od Pražského jara až do období po sametové revoluci. Toto nadějně období netrvalo příliš dlouho (Hrustič 2015). Již po následujících volbách do obecního zastupitelstva zde nebyl přítomen ani jeden romský zastupitel (Kronika PŠ IV: 34). Romové a Romky v Plaveckém Štvtku ztratili zastoupení a možnost ovlivňovat z pozice členů či členek zastupitelstva mj. bytovou agendu.¹⁴¹

4 Závěr

V případě Podunajských Biskupic lze v kontextu bytové politiky týkající se romského obyvatelstva hovořit o nadějných padesátých letech, které představovaly jakýsi příslib nejen pro místní romské obyvatelstvo, ale i možný návod pro jiné lokality na Slovensku, jak dosáhnout skrze podílu samotných Romů a Romek zlepšení jejich bytové situace. Do struktur lokální politiky nejsilněji pronikla zmiňovaná rodina Rigových, v menší míře pak aktéři a aktérky z dalších romských rodin v obci. Nebyla tam tedy přítomná dominance jedné výrazné politické figury jako v případě Plaveckého Štvtku, kde byla převaha v politické aktivitě jedné osobnosti podmíněná menší aktivitou zbývajících romských obyvatel a obyvatelek obce. Biskupické romské obyvatelstvo bylo dlouhodobě hodnoceno ze strany MNV jako velice aktivní, přestože se v porovnání s celkovým počtem Romů a Romek nejednalo o poměrné zastoupení. Pozdější založení místní organizace ZCR a relativně malý počet členů a členek ukazuje, že ZCR nehrál pro aktivizaci místního romského obyvatelstva tak zásadní roli jako v jiných lokalitách.

Postupem času ale začala aktivita biskupických Romů a Romek mimo ZCR částečně upadat a u romských zástupců a zástupkyň v komisi „pro řešení otázek cigánského obyvatelstva“ se objevovala čím dále větší fluktuace, přestože jejich zastoupení zůstávalo relativně početné. Kvůli částečnému přesunu pravomocí z MNV Podunajské Biskupice na obvodní národní výbor zároveň došlo k oslabení vlivu romských poslanců MNV na agendu, která se týkala místních Romů

140 Tamtéž, Zápisnica P-MNV PŠ z 29. 3. 1989, s. 2. V zápisu se objevuje chybně jiné jméno romského poslance.

141 V článku publikovaném ve *Slobodném Piatku* tehdejší starosta Eduard Petrik Romy a Romky viktimizoval tvrzením, že si za svou porevoluční situaci mohou sami, neboť nebyli schopni postavit do voleb do nového obecního zastupitelstva žádného kandidáta nebo kandidátku – viz *Slobodný piatok*, 2 (22), 31. 5. 1991, Mucha, F. 1991. Demokracia po cigánsky, s. 5.

a Romek. Práce místní komise pověřené řešením problémů místních romských obyvatel se postupně čím dál více zaměřovala na aktivizaci romských dětí a mládeže v pionýrské organizaci nebo Socialistického svazu mládeže a sledování jejich školní docházky, než na zapojování dospělých Romů a Romek, vůči kterým byl údajně stále častěji uplatňován spíše úředně-mocenský přístup.¹⁴² Bytová situace biskupických Romů a Romek, jež byla dříve vykreslována v růžových barvách, byla postupem času paralyzována nejen rozhodovacími mechanismy MNV Podunajské Biskupice, ale především pak Obvodního národního výboru Bratislava II, které nezvládaly reagovat na poptávku a požadavky ze strany romských rodin, zároveň však poněkud represivně vystupovaly vůči nízkopříjmovým rodinám převážně z jiných městských obvodů Bratislavy, které se přestěhovaly na místní nově vybudovaná sídliště.

Myšlenka modelu aplikovaného v padesátých letech v Podunajských Biskupicích inspirovala další romské politické představitele a představitelky v okrese Bratislava-vidiek. V šedesátých letech promýšlel obdobnou strategii bytové výstavby Viliam Zeman v rámci struktur okresního výboru ZCR, která počítala s nižší finanční náročností pro budoucí vlastníky a s asistencí dalších subjektů, resp. Buťikeru. Tento model zároveň vyžadoval obstarání finančních prostředků na stavbu a výkup dřevěných domků z jiných zdrojů, které nebyl OV ZCR s to opatřit. Zároveň se okresní výbor potýkal s osobními konflikty, které do jisté míry paralyzovaly jeho akceschopnost. Přestože romští představitelé a představitelky zastávali politické funkce na MNV či ONV, jejich vliv byl omezený a mohl narážet na neromské politiky a političky, kteří blokovali realizaci projektu bydlení pro romské obyvatelstvo, limitovali možnosti na umístění výstavby romských domků aj. Tento jev je možno pozorovat např. právě v případě druhé lokality.

Zatímco Podunajské Biskupice byly ještě jako samostatná obec brány za vzor zapojení romského obyvatelstva do agendy, která se jich bezprostředně týkala, v Plaveckém Štvrtku se podobné tendence zapojení romského obyvatelstva příliš neobjevovaly. Přestože v Plaveckém Štvrtku bylo aktivních několik romských poslanců MNV, z nichž se například Viliam Zeman etabloval i na okresní úrovni, do zásadnější změny bytových poměrů v místní romské osadě se tyto aktivity příliš nepromítly. Činnost romských poslanců často narážela na politickou neochotu majoritního obyvatelstva obce prosazovat bytovou agendu týkající se místního romského obyvatelstva. Plánovaná výstavba dvojdomků a bytový „experiment“ z konce sedmdesátých let ve své realizaci ztroskotaly mj. kvůli nedostatečné finanční subvenci ze strany státu, cenové nedostupnosti pro romské obyvatelstvo v osadě, obecně drahé družstevní výstavbě, vyžadující větší finanční účast od budoucích vlastníků, nebo kvůli politickým změnám v předsednictvu MNV, směřujícím

142 AMB, f. MNV PB, neinventarizovaný, k. 66: Zápisnice zo zasadnutia komisie pre riešenie cig. otázky za roky 1978, 1979, 1980, zápisnica z 12. 3. 1979.

prakticky k zablokování celého projektu skrze neromskou reprezentaci na místní úrovni. Romská politická participace narážela na zvyšující se tendenci k sekuritizaci a vykreslování Romů a Romek z osady jako narušitelů tzv. „*občianskeho spolužitia*“. Do centra pozornosti se ještě více dostaly požadavky neromského obyvatelstva, které bylo diskursivně konstruováno jako ohrožené, potřeby Romů a Romek z osady však byly o to více marginalizovány a místní romské obyvatelstvo izolováno. Tyto tendence byly následně prohloubeny po roce 1989.

V Podunajských Biskupicích lze v padesátých a šedesátých letech pozorovat omezené formy politiky vlivu, kterou popisují ve svém článku Timofey Agarin a Aidan McGarry (2014). Vliv těchto politik však postupně slábl, až se v druhé polovině sedmdesátých let prakticky dostal na rovinu politiky reprezentace, kdy se poněkud vytrácel hlas romských aktérů i ze zápisů ze schůzí „*komisie pre riešenie otázok cigánskeho obyvateľstva*“, a to i přesto, že byli Romové stále v komisi zastoupeni. V Plaveckém Štvrtku se objevuje kontinuita personálního obsazení v lokální politice v osobě Viliama Zemana, která však nedosáhla dostatečných pozic politiky vlivu tak, aby mohl prosadit zlepšení bytových podmínek místního romského obyvatelstva.

Při studiu pramenů jsem si neustále kladla otázku, jaký lokální kontext umožnil sledovaným aktérům dostat se politicky relativně vysoko, nejen v rámci ZCR, ale výjimečně i v rámci struktur ONV (případ Viliama Zemana, a především Margity Kukiové). Jak Viliam Zeman, tak Rigovi byly výrazné figury nejen na úrovni místní, obecní, ale také okresní. Romští političtí představitelé a představitelky sice artikulovali své požadavky, figurovali na plenárních schůzích MNV, byli v poslaneckém sboru MNV, společenských organizacích či komisích (místy natně paralyzovaných, jak o tom informoval Ernest Rigó), přesto téměř nedosahovali pozic s reálným vlivem či prakticky nefigurovali v radách MNV nebo ONV, nebo naráželi na odpor neromské politické reprezentace. Ukazují se rovněž vnější limity participace, tj. pokud neromská reprezentace obce či daného orgánu nechtěla hlasům Romů a Romek naslouchat, byli sice přítomní v politických funkcích, byli slyšet, ale neměli vliv na politiku, která se jich bezprostředně dotýkala. Pokud nahlédneme na situaci z úrovně okresu, uvolnění postu Viliama Zemana v dubnu 1973 v „*komisii pre riešenie otázok cigánskeho obyvateľstva*“ ONV Bratislava-vidiek kvůli rozpuštění ZCR¹⁴³ umožnilo angažmá výrazné ženské figuře z dělnického prostředí, Margitě Kukiové z Tomášova, jež byla aktivní již na přelomu šedesátých a sedmdesátých let v ZCR a byla vnímána jako jedna z „*najslušnejších a najčestnejších [C]igánov*“.¹⁴⁴ Během krátkého období trvání tzv. „experimentu“ měla větší vliv na koncipování bytové politiky než romští lokální aktéři a aktérky. Zároveň uskutečnění této agendy bylo natně závislé na

143 ŠABA-M, f. ONV BA-vidiek, neinventarizovaný, k. 51, Zápisnica z 4. 5. 1973, s. 152.

144 ŠABA-M, f. OV-ZCR BA-vidiek, neinventarizovaný, k. 2, fasc. Kádrové posudky, Posudek předsedy MNV na Margitu K., 15. 6. 1971.

funkční kooperaci s MNV v Plaveckém Štvrtku a jeho předsednictvu, podobně jako tomu bylo v případě Podunajských Biskupic. Když tedy došlo k výměně na pozici předsedy MNV, byl projekt výstavby pro romské obyvatelstvo zastaven.

Prameny

Archivní zdroje

Archív mesta Bratislavy (AMB)

Miestny národný výbor v Podunajských Biskupiciach (1950–1990)

Obvodný národný výbor Bratislava II (1971–1990)

Obec Plavecký Štvrtok

Kronika Plavecký Štvrtok, IV. diel 1992–2008. Dostupné z:

https://www.ekroniky.online/obec-plavecky-stvrtok/#flipbook-df_5170/45/
[cit. 21. 10. 2024].

Sčítací hárok 1213/45, Plavecký Štvrtok (Malacky).

Slovenský národný archív (SNA)

Emília Horváthová – Komisia vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov
(1971–1989)

Ústredný výbor Zväzu Cigánov-Rómov (1969–1973) Štátny archív v Bratislave, Bratislava (ŠABA)

Krajský národný výbor v Bratislave (1949–1960)

Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra (ŠABA-M)

Miestny národný výbor v Plaveckom Štvrtku (1950–1990)

Okresný výbor Zväzu Cigánov-Rómov, Bratislava-vidiek (1969–1973)

Okresný národný výbor Bratislava-vidiek v Bratislave (1960–1990)

Okresný národný výbor v Malackách (1945–1960)

Slovenský filmový ústav (SFÚ)

Rozhovory

Rozhovor s F. B., vedený M. Stachovou (květen 2024), ručně psané poznámky.

Rozhovor s F. B., vedený M. Stachovou (říjen 2024), zvukový záznam.

Rozhovor s pamětníci, vedený M. Stachovou (srpen 2024), ručně psané poznámky.

Tisk

Náš Dunaj 23 (25), 1. 9. 1971, [autor] neuveden, Pripravujeme se na volby, s. 1.
Slobodný piatok, 2 (22), 31. 5. 1991, Mucha, F. 1991. Demokrácia po cigánsky, s. 5.
Pravda 12. 2. 2022, Mikulíková, Ž., Temný mrak nad Plaveckým Štvrtkom. Osada nad plynovodom je problém. Dostupné z: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/616659-temny-mrak-nad-plaveckym-stvrtkom-osada-nad-plynovodom-je-problem/> [cit. 5. 5. 2024].

Literatura

- Agarin, T., McGarry, A. 2014. Unpacking the Roma Participation Puzzle: Presence, Voice and Influence. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 40 (12): 1972–1990.
- Ambrušová, B. 1983. 1. krajský aktív kultúrno-osvetových pracovníkov a tajomníkov komisií rád ONV pre otázky cigánskych obyvateľov: Dom ROH, Bratislava, 23. 9. 1983. Bratislava: Kraj. osvet. stred.
- Donert, C. 2017. *The Rights of the Roma: The Struggle for Citizenship in Postwar Czechoslovakia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dümpelmann, S. 2015. Planting Civil Rights: Street Tree Plant-Ins in New York City. *Landscape Architecture Magazine* 105 (12): 116–124.
- Dümpelmann, S., Kargruber, P. 2023. Roots through Asphalt: A Conversation with Sonja Dümpelmann. *Springs: The Rachel Carson Center Review* 2 (3): 2–10. Dostupné z: <https://springs-rcc.org/urban-trees-sonja-dumpelmann/> [cit. 17. 10. 2024].
- Gjuričová, A. 2022. Gender blind: o jedné slepé skvrně české historiografie soudobých dějin. [Koreferát k příspěvku Libory Oates-Indruchové, seminář z 2. 11. 2022 v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR.] Dostupné z: <https://open.spotify.com/episode/34PIFTqXSMU158umE8l03q> [cit. 6. 10. 2024].
- Guy, W. 1977. *The Attempt of Socialist Czechoslovakia to Assimilate its Gypsy Population*. Dizertační práce. Bristol: University of Bristol, School of Sociology, Politics and International Studies, Centre for the Study of Ethnicity and Citizenship.
- Hrustič, T. 2015. „Záleží na nás, ako sa dohodneme“. Prehľad rómskej politickej participácie na Slovensku (1990 – 2014). In: Podolinská, T., Hrustič, T. (eds.). *Čierno-biele svety: Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku*. Bratislava: Veda, 104–145.
- Jurová, A. 1993. *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945: čiastkový výstup z riešenia grantovej úlohy č. 348/1991 „Vývoj a postavenie etnických spoločností na Slovensku v rokoch 1918 – 1990“*. Bratislava: Goldpress Publishers.

- Kára, K. 1975. *Ke společenské problematice Cikánů v ČSSR*. Praha: Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV.
- Kobes, T. 2012. „Naši Romové“ – difrakční vzorce odlišnosti východoslovenského venkova. *Romano džaniben* 19 (2): 9–34.
- Kumanová, Z. 1997. Demografický výskum rómskej rodiny v Plaveckom Štvrtku. *Slovenský národopis / Slovak Ethnology* 45 (1): 1–149.
- Kumanová, Z. 1998. Etnická identifikácia obyvateľov tzv. cigánskej/rómskej kolónie v Plaveckom Štvrtku. *Slovenský národopis / Slovak Ethnology* 46 (1): 42–59.
- Kumanová, Z. 1999. Veková štruktúra obyvateľov Plaveckého Štvrtka s dôrazom na rómsku populáciu. *Slovenský národopis / Slovak Ethnology* 47 (1): 42–50.
- Laclau, E., Mouffe, Ch. 2014. *Hegemonie a socialistická stratégia: za radikálne demokratickou politiku*. Praha: Univerzita Karlova.
- Lefebvre, H. 1991. *The production of space*. Malden: Blackwell.
- Marushiakova, E., Popov, V. 2021. Introduction. In: Marushiakova, E., Popov, V. (eds.). *Roma Voices in History. A Sourcebook*. Paderborn: Brill, xviii–xxxvi.
- Ort, J. 2023a. *Harmonie soužití. Romové jako místní obyvatelé východního Slovenska*. Praha: Karolinum.
- Ort, J. 2023b. *Romové jako aktéři „cikánské otázky“*. Nálezení, mobilita a přesídlovací politika v Československu 60. let. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra Blízkého východu.
- Ort, J. 2023c. Sekuritizace a bezpečnost Romů. Úvod k tematickému číslu *Romano džaniben*. *Romano džaniben* 30 (2): 5–12.
- Podolinská, T. 2015. „Si Róm a môžeš byť kým chceš!“ Redefinícia romipen v pentekostálnom pastoračnom diskurze. In: Podolinská, T., Hrustič, T. (eds.). *Čierno-biele svety: Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku*. Bratislava: Veda, 480–522.
- Práca medzi cigánskym obyvateľstvom: [príručka pre pracovníkov národných výborov]*. 1959. Bratislava: Úrad Predsedníctva Sboru povereníkov.
- Říchová, B. ed. 2015. *Analýza politiky a politických aktérů: možnosti a limity aplikace teorií v příkladech*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Sadílková, H. 2016. *Poválečná historie Romů ve vzpomínkách pamětníků: Možnosti rekonstrukce poválečné migrace vybrané skupiny Romů ze Slovenska do českých zemí*. Disertační práce. Praha: FF, Univerzita Karlova v Praze.
- Sadílková, H. 2017. Resettling the Settlement. From Recent History of a Romani Settlement in South-Eastern Slovakia. In: Kozhanov, K., Halwachs, D. (eds.). *Festschrift for Lev Cherenkov*. Graz: Grazer Romani Publikationen, 339–351.
- Sadílková, H. 2020. The Postwar Migration of Romani Families from Slovakia to the Bohemian Lands: A Complex Legacy of War and Genocide in Czechoslovakia. In: Adler, E. R., Čapková, K. (eds.). *Jewish and Romani Families in the Holocaust and Its Aftermath*. New Jersey, London: Rutgers University Press, 190–217.

- Sadílková, H., Slačka, D., Závodská, M. 2018. *Aby bylo i s námi počítáno: Společensko-politická angažovanost Romů a snahy o založení romské organizace v poválečném Československu*. Brno: Muzeum romské kultury.
- Scheffel, D. 2015. Belonging and domesticated ethnicity in Veľký Šariš, Slovakia. *Romani studies* 25 (2): 115–149.
- Scheffel, D. 2009. *Svinia v čiernobielym: Slovenskí Rómovia a ich susedia*. Prešov: Centrum antropologických výskumov.
- Spurný, M. 2012. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha: Antikomplex.
- Stewart, M. 2005. *Čas Cikánů*. Brno: Barrister & Principal.
- Štatistický lexikon 1936. *Štatistický lexikon obcí v krajine Slovenskej: úradný soznam miest podľa zákona zo 14. apríla 1920, čís. 266 Sb. zák. a nar.* 1936. Praha: „Orbis“.
- Turcsány, J., Duchoň, M. 2015. *Plavecký Štvrtok: dejiny obce*. Bratislava: FO Art.
- van Baar, H., Ivasiuc, A., Kreide, R. 2019. *The securitization of the Roma in Europe*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Vilímek, T., Pažout, J. 2023. *Pohyblivé hranice diktatury ve světle stížností a anonymů československých občanů (1948–1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.
- Zákon č. 117/1927 Sb. z. a n. „o potulných Cikánech“ ze dne 14. 7. 1927. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/pronasledovani-a-genocida-romu/pronasledovani-a-genocida-romu-v-ceskych-zemich/romove-v-ceskoslovensku-pred-nemeckou-okupaci/zakon-o-potulnych-cikanech/> [cit. 8. 10. 2024].
- Zákon č. 174/1948 o zrušení domovského práva ze dne 30. 6. 1948. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-174?text=domovské+právo> [cit. 5. 10. 2024].
- Zákon č. 74/1958 o trvalém usídlení kočujících osob ze dne 17. 10. 1958. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-74> [cit. 5. 10. 2024].
- Zoznam osobitne chránených častí prírody SR. Dostupné z: <https://data.sopsr.sk/chrane-objekty/chrane-uzemia/detail/9> [cit. 5. 10. 2024].